

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	української філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	035.01 Українська мова і література
Освітня програма	освітньо-професійна

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри української філології

_____ (Горчинський М. М.)

24 вересня 2020 року

ЗАВДАННЯ на дипломну роботу

ЛАПУШАНСЬКОЇ ЮЛІЇ ЮРІЇВНИ

1. Тема роботи: «Лексичні засоби полеміки у творчому доробку Івана Вишенського», затверджена наказом ректора університету від 25 серпня 2021 року № 102.

Керівник роботи – І. Б. Царалунга

2. Термін подачі студентом завершеної роботи – грудень 2021 року.

3. Вихідні дані роботи

У XVI ст. розпочала набувати особливого розвитку **полемічна література**. Це були твори релігійного характеру присвячені проблемі об'єднання православної та католицької церкви. Полемічна література неабияк вплинула на суспільно-політичні та культурні процеси XVI ст. Окрім розгляду доцільності укладення унії та її можливих наслідків, взаємовідносин православних із католиками, письменники-полемісти порушили важливі проблеми суспільного життя. Особливий інтерес становлять мовні засоби полеміки у творчості відомого діяча Івана Вишенського, доробок якого вважають вершиною української полемічної літератури кінця XVI і першої половини XVII ст.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань)

Виявити стан дослідженості мови українських полемічних творів у вітчизняному мовознавстві.

З'ясувати зміст понять "полемічний", "полеміка" особливості застосування їх у наукових студіях.

Розкрити передумови виникнення полемічного дискурсу у другій половині XVI – на початку XVII ст.

Проаналізувати полемічні твори І. Вишенського щодо використаних лексичних одиниць, скарткувавши їх за тематичними групами (політичну, релігійну, побутову тощо), походженням (питома укр.лексика, старослов'янізми, полонізми, германізми та ін.), авторські неологізми, емоційно забарвлена лексика (конотативні відтінки) тощо.

Виявити етикетні мовні формули, проаналізувати стилістичні фігури та ін., звернути увагу на формування диференційних ознак публіцистичного стилю української мови того часу.

5. Графічний матеріал: немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	HEMAC		

7. Дата видачі завдання – 24 вересня 2020 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
<i>№ п. п.</i>	<i>Найменування етапів дипломного дослідження</i>	<i>Строк виконання етапів роботи</i>	<i>Примітка</i>
1.	Обрання теми дипломної роботи	Вересень 2020 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень 2020 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень – листопад 2020 року	
4.	Написання першого розділу дипломної роботи	Грудень 2020 – березень 2021 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації у збірнику наукових праць та участі у конференціях	Січень, квітень, вересень 2021 року	
6.	Написання другого розділу дипломної роботи	Квітень – червень 2021 року	
7.	Написання третього розділу дипломної роботи	Вересень – жовтень 2021 року	
8.	Написання «чорнового варіанту» дипломної роботи	листопад 2021 року	
9.	Попередній захист дипломної роботи	грудень 2021 року	
10.	Остаточне завершення дипломної роботи	грудень 2021 року	
11.	Подача дипломної роботи на кафедру	грудень 2021 року	

Студент _____

Ю. Ю. Лапушанська

Керівник роботи _____

І. Б. Царалунга

Анотація

Тема роботи: «**Лексичні засоби полеміки у творчому доробку Івана Вишенського**». Автор – Лапушанська Ю.Ю. Науковий керівник – Царалунга І. Б. Обсяг дипломної роботи – 75 сторінок, із них – 71 сторінка основного тексту. Робота містить 51 джерело посилання.

Ключові слова: *полеміка, Іван Вишенський, лексика, класифікація.*

Об'єктом дослідження є лексика твору «Книжка» І. Вишенського, перекладеного 1986 року В. Шевчуком. Предмет наукової студії – семантико-стилістичні особливості лексики як засобу полеміки у творчості І. Вишенського.

Мета дослідження: виконати цілісний аналіз лексики Іонна Вишенського як представника полемічного дискурсу у другій половині XVI – на початку XVII ст. Досягнення поставленої мети передбачає виконання конкретних завдань: аналіз сутності понять «полеміка» та «полемічний дискурс»; з'ясування екстра- та інтралінгвальних чинників формування ідіостилю митця; виконання асоціативного грона стосовно такої яскравої особистості, як І. Вишенський; вивчення поглядів І. Франка та інших дослідників на його творчість; розроблення класифікації лексичних засобів виразності полеміста; визначення ролі мовотворчості Івана з Вишні у формуванні української літературної мови.

Отже, така вельми парадоксальна постать, як Іван Вишенський, була реконструйована та переосмислена в рамках нового бачення. Інтерпретуючи його стилістичні формули, ми провели роботу зі збору інформації, а саме – цитатного характеру, з його «Книжки». Лексику, використану в творах мислителя, було скласифіковано за певними критеріями:

ЗА МЕТОЮ ЗВЕРТАННЯ. ЗАСТЕРЕЖЕННЯ: «хто знищить одну із заповідей або спокусить одного з малих знищеними заповідями, ліпше йому жорновий камінь на шию накласти, втопитися й загинути самому в морі, аніж би когось із малих мав би спокусити». НАКАЗОВОГО ТОНУ: «у простоті серця Бога хваліте»; «а Богові – дякуйте». ПОВЧАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ: «будьте ж мудрі, як змії»; «ваше слово хай буде: «так, так» і «ні, ні». А що більше над це, то те від лукавого». ДЛЯ НАТХНЕННЯ: «для мого спасіння й вашого, про яке, знає Бог, я турбуюся так само, як і про своє». ВИКРИВАЛЬНА ЛЕКСИКА: «О, окаянна твоя розкіш! О, бідна ж твоя веселість!».

ЗА ТЕМАМИ. СПРАВА ЄВАНГЕЛІЄ (БЛАГОВІЩЕННЯ): «Писання всім у вуха внесіте», «спасатися для вічного життя». ЦЕРКОВНА ЛЕКСИКА: очищення церкви, фарисей. ВИСЛОВИ ПРО ЦЕРКВУ: «Христос їм каже: «І я кажу тобі, що ти скеля, і на скелі оцій побудую я церкву свою, і сили адові не переможуть її», «знаки, котрими пізнається Божа церква». ЦАРСТВО НЕБЕСНЕ: горній Єрусалим, Новий Ізраїль. БІБЛІЙНІ ПЕРСОНАЖІ: «хваліться, Павловим словом боронячись», «дотримуватися чотирьох євангелістів: Матвія, Марка, Луки та Іоанна». НАРОДИ ТА ЕТНОСИ БІБЛІЇ + ГРУПИ ЛЮДЕЙ: □ «як іудеї, намагаючись зганьбити Христа, але Христос Христом і Богом як раніше звався, так і тепер, а іудеї погибельними синами зуться і зватимуться», «греки, котрі в неволі перебувають».

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ, ЗГАДАНІ В БІБЛІЇ: Содом й Гомора, «а спасінням духовним ви далеко менші й гірші од. світських, і то так, як з Єрусалима до Рима». ПИСАННЯ / СЛОВО БОЖЕ: «просто, старанне читання,.. що приводить до Бога, творить простоту і смирення й підносить Святий Дух», «як у Слові моїм позостанетеся, тоді справді моїми учнями будете і пізнаєте правду, а правда вас вільними зробить». ГІПЕРПОСИЛАННЯ, АБО АЛЮЗІЇ, НА ПИСАННЯ: «вино у воду перетворилося»; «віруй» – посилення на «і спасешся ти». ЦИТУВАННЯ СЛОВА БОЖОГО: «Від плоду їхнього пізнаєте їх», «Давидів вислів: «Перетворить себе і розуміте, що Я є Бог».

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ БІБЛІЇ. ДІЄСЛОВА: шанувати, перемагати. ІМЕННИКИ: смерть, любов. ПРИКМЕТНИКИ: святий, вільний. **ЗА ВИБОРОМ: ЖИТТЯ ЧИ СМЕРТЬ, БЛАГОСЛОВЕННЯ ЧИ ПРОКЛЯТТЯ.** СМЕРТЬ, ПРОКЛЯТТЯ. СВІТ, ТІЛЕСНА ЛЮДИНА, ДИЯВОЛ: сини погібелі, лжепастирі. ДУХОВНА ЛЮДИНА: вівці добре чинять, «його невміле мовчання більше, аніж твоя вивчена філософія». **ГОСПОДЬ БОГ.** ДІЇ БОГА: «Сам на небеса відходить, а Духа Святого в урочий час посилає до апостолів», «бо Той дав певний знак, як своїх учнів упізнавати». ХАРАКТЕР БОГА: владика Христос, «Той, Хто нас вибавить, тільки до нього істиною від усього серця припадимо». ВИСЛОВИ З ІМЕНЕМ БОГА: Христове пришестя; «одягнені в ім'я Його». БОЖЕ БЛАГОСЛОВЕННЯ: «Чи не ліпше від Божого благословення хоч і мало чого мати, але з Богом завжди бути, аніж мирським щастям збагатитися і від Бога тут, у світі, і по смерті вічно відлучитися», «благословення Боже, котре сходить від Бога на достойних».

СТОСУНКИ З БОГОМ: МОЛИТОВНА ЛЕКСИКА. МОЛИТВИ: «Йому слава вовіки віків, амінь, Йому ж вас і доручаю», «Господь посприє дати й допоможе. Амінь». ВИСЛОВИ ПРО МОЛИТВУ: «Бог же милостивий, моління вашого не відкине», «Коли закінчили молитися, з Небес почувся такий голос: «Радуйтеся і веселіться, бо є на Небесах велика ваша мзда і станеться, як помолилися!». **ЗАКЛИК ДО СПІЛКУВАННЯ З БОГОМ:** «покаймося у своїх гріхах», «Покайтесь отожд, усі жителі тієї землі! Покайтесь, щоб нагло від скорого божого гніву не загинули подвійною смертю: і вічною, й дочасною». **ІНШЕ.** КНИЖНІ ВИСЛОВИ: взяти жереб проповіді, віра над гріхом.

Стиль у Іоанна насичений та сповнений соковитості: особливо, що стосується прийомів художності творця. Порівняння, епітети, парабола, викривальна лексика та сатира – усе це і ще багато чого іншого – знаходить відображення у рукописах автора. Його творча практика наповнена запозиченнями, не є виключенням і жевріння грецизмів у його працях. Лексика Іоанна різноманітна: вона торкається і молитовного жанру, представлена біблійними висловами; іменами, персоналіями. Але основне – її глибина: не те, як вона проявлена, а те, що вона містить під собою, її контекст, посил. Вона несе у собі Бога, а Той вже – надихає Вишенського на думки та вислови. Нам би і надалі хотілось досліджувати біблійні структури у творах поетів, лінгвістів, дидактів та творців слова: як сучасних, так і епохальних облич минулих століть.

Автор _____

ЗМІСТ

ВСТУП	7
1. ІОАНН ЯК ПОЛЕМІСТ.....	11
1.1. Важливі етапи біографії Івана Вишенського.....	11
1.2. Іоанн крізь призму наукових студій Івана Франка.....	16
1.3. Асоціативне гроно навколо імені відомого полеміста.....	21
2. ЛЕКСИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ ПОЛЕМІКИ У ТВОРАХ ІВАНА ВИШЕНСЬКОГО.....	44
2.1. Особливості конфесійного мовлення мислителя.....	44
2.2. Ідіостиль митця давньої української літератури.....	46
2.3. Класифікація лексики за «Книжкою» І. Вишенського.....	49
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	71
ДОДАТКИ.....	75
Додаток А. Біблійний словник, укладений на основі Універсального словника-енциклопедії.....	75
Додаток Б. Словник літературних термінів, укладений за матеріалами Великого тлумачного словника української мови.....	79

ВСТУП

Публікацію та аналіз творів Івана Вишенського було здійснено істориками, літературознавцями, письменниками, релігійними діячами XIX – XX ст., такими, як: Г. Житецький, В. Завітневич, М. Костомаров, С. Лебедев, О. Огоновський, О. Пипін, М. Сумцов, Філарет Чернігівський та ін.

Творчість цього письменника і мислителя викликала зацікавлення в І. Франка, який глибоко дослідив як риси особисті митця, так і літературну постать унікального представника полемічного жанру. Найціннішими прийнято вважати такі його праці з цієї тематики: монографію «Іван Вишенський і його твори» (1895), та поему «Іван Вишенський» (1900), адже через них дослідник відтворив образ Іоанна Вишенського, проіннятий високоякісним зображенням ліричних настроїв щирої зацікавленості в авторові і, за словами літературознавця В. Щурата, певною мірою – автобіографічного характеру. Воно й не дивно, що стільки людей так охоче бралися вивчати творчий доробок І. Вишенського, особистість якого видається доволі специфічною: жити у печері протягом 40 років, перебуваючи в Афонському монастирі, що у Греції, ймовірно, не кожному під силу. Також Іоанн залишається чи не найбільш парадоксальною фігурою в історії українського письменства, і цей парадокс цілком виправданий, оскільки оригінальних рукописів із творами полеміста, на жаль, не зберіглося. А ті, що пережили століття і дійшли до нас, котрі прийнято вважати творами Івана з Вишні Судової, є пізніми списками XIX ст.

Причиною певної периферійності письменника [28] був і стиль його життя, який почався ще від народження: ні точної дати народження, ні конкретної дати смерті нам не відомо; усе, що залишається, – здогадуватися та проникати вглиб того, що могло бути в його думках, намагатись розкрити його душу та розум, причини його дій. У цьому і полягає актуальність нашого дослідження, увага в якому акцентована на лексичних засобах полеміки Івана Вишенського, а відтак передбачається розгляд екстра- та

інтралінгвальних чинників формування ідіостилю митця, з'ясування першопричин формування його думок, набуття символічних значень, визначення тих подій, що вплинули на нього як на автора, котрого ми знаємо до сьогодні.

Метою дипломної роботи є цілісний аналіз лексики Іоанна Вишенського як представника полемічного дискурсу у другій половині XVI – на початку XVII ст.

Для досягнення сформульованої мети поставлено такі **завдання**:

- аналіз сутності понять «полеміка» та «полемічний дискурс»;
- з'ясування екстра- та інтралінгвальних чинників формування ідіостилю митця;
- виконання асоціативного грона стосовно такої яскравої особистості, як І. Вишенський;
- вивчення поглядів І. Франка та інших дослідників на творчість Іоанна Вишенського;
- розроблення класифікації лексичних засобів виразності автора-полеміста;
- визначення ролі мовотворчості Івана з Вишні у формуванні української літературної мови.

Об'єкт дослідження – лексика твору «Книжка» Іоанна Вишенського, перекладеного 1986 року В. Шевчуком, а **предмет** – семантико-стилістичні особливості лексики як засобу полеміки у творчості Івана Вишенського.

Застосовано такі **методи дослідження** – структурний: класифікація лексики автора за категоріями, біографічний: взаємодія з працями І. Франка, аналіз – його життя та діяльності Іоанна Вишенського як повноважного літератора та послідовника Христа.

Наукова новизна отриманих результатів дипломної роботи полягає в комплексному вивченні лексичних засобів Іоанна Вишенського з опорою

на його релігійні погляди, принципи та засади розвитку полемічного дискурсу у другій половині XVI – на початку XVII ст.

Творчість письменника-полеміста досліджена з нового погляду – через призму особистих асоціацій митця. Проведено складну за структурою та глибоку за змістом класифікаційну роботу лексичних засобів виразності – слів, понять та навіть цитат. Віднайдені нові першопричини формування його стилю письма як літератора та стилю поведінки як послідовника Христа.

Теоретичне значення роботи. Створений матеріал може бути покладений в основі формування нових лінгвістичних конструкцій для філологів у якості використання нових слів, творення нових конструкцій через повсякденне мовлення, ретельні дослідження, глибокі заглиблення у світ символів та знаків в площині мови: робота поглиблює знання в сфері полеміки, конфесійної лексики, а також – пояснює принципи нестандартного підходу до вивчення мови в загальному.

Практичне значення дипломної роботи стоїть на можливості бути натхненням для послідовників у контексті вкорінення аналогічних прийомів та методів для опрацювання матеріалу: на базі як окремих людей, так і конкретних явищ.

Структура праці може стати опорою для проведення майстер-класів з літератури, читання лекцій та семінарів під час як поодиноких заходів, так і – у контексті фестивалів, марафонів, конгресів; може допомогти при написання книг, статей, ліричних творів; при підготовці посібників та інших матеріалів із мовознавчих дисциплін.

Апробація результатів дослідження була проведена у двох видах робіт:

1) доповідь на тему «Полонізми у творчому доробку Івана Вишенського» в рамках Міжнародної науково-практичної конференції «Міжкультурні комунікації в галузі освіти» 19 березня 2021 року;

2) стаття «Позамовні чинники формування стилю Івана Вишенського» у збірнику наукових праць «Поділля. Філологічні студії» Хмельницького національного університету.

Структура роботи включає вступ, два розділи, висновки, список використаної літератури та два додатки. Обсяг: 79 ст. разом із додатками

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ ІОАНН ЯК ПОЛЕМІСТ

1.1. Важливі етапи біографії Івана Вишенського

«Каяття барв не потребує» [23]

«Хто спастися хоче, то й освятитися прагне» [23]

«Людське єство стоїть на самовладі і примусом та силою до Бога не притягається» [23]

«Як хочеш іншим відчинити ворота царства небесного, коли для тебе вони зачинені?» [23]

«Що в житті цьому приготував, те в майбутньому візьмеш, а що був посіяв, те там пожнеш» [23]

Іван Вишенський

Задля, можливо, надто довгого епіграфу підібрані кілька цитат Іоанна Вишенського. Чи говорять ці цитати про його творчість? Чи характеризують вони його як повноцінного працівника на ниві Божій? Саме відповіді на такі запитання допоможуть нам висвітлити віхи становлення митця-мислителя.

Із чого усе почалось? Для початку давайте відкриємо його як полеміста. Для цього варто уточнити зміст понять «полеміка» та «полемічна література».

Великий тлумачний словник дає наступне поняття: «полеміка – суперечка у пресі, на зборах, диспуті тощо під час обговорення яких-небудь наукових, політичних, літературних і т. ін. питань». У перекладі на англійську воно має кілька значень: «controversy» – дискусія, сварка; «polemic» – мистецтво полеміки, полеміст; «debate» – дебати, диспут;

«dispute» – обговорення, розбіжність. Слово «controversy» також перекладається як боротьба: тут передусім йдеться мова про боротьбу поглядів. Це слово означає дві абсолютні різні сторони: два легіони. Два ворога, котрі ніяк не можуть поділити інтереси: оскільки вони фронтально різні.

Різні за своєю суттю, за принципами складами, і основне в даному полі розмови – вони різняться за мотивацією, їх цілі відмінні. Роздуми стосовно перекладу даного слова засновані в рамках посилання на книжку Велика боротьба – англ. Great Controversy – та парадигм, що розміщені у ній. Було сказано, що це мистецтво: яке воно, мистецтво полеміки? Воно більше тяжіє до лідерства: це мистецтво, вміння, талант вести за собою: взяти на себе так зване ярмо лідера. Людини з власними поглядами, унікальними якостями, і основне – стійким баченням. Це мистецтво підкорення: за умови погодження з думкою опонента, та проте – це більше про те, як переконати іншу людину приймати рішення. З давньогрецької *πολεμικός* в перекладі на англійську дає такий результат: «militant» – бойовий, активний, Енциклопедичний словник вказує: «полеміка – гостра дискусія стосовного будь-якого спірного питання» [46].

Вікіпедія ж каже: «Полемічна література: від грец. *πολεμικός* – «войовничий» – добірка текстів різних авторів, у яких обговорюються проблемні питання релігійної дискусії між католицькою та православною церквами з метою їх об'єднання» [13]. Ще важливий термін із Вікіджерел: «Апокрисис: грец. *ἀπόκρισις* – «видатний антиуніатський полемічний твір XVI століття, виданий польською і староукраїнською мовами» [13].

Особливого розвитку набула полеміка XVI – XVII ст., коли католицизм почав наступати на православ'я. Кульмінацією цього наступу стала Берестейська унія 1596-го року. Поштовхом для розквіту власне полемічної літератури стала книга польського публіциста – єзуїта Петра Скарги «Про єдність церкви Божої» (пол. *O jedności kościoła Bożego*), Вільно, 1577 р..

Серед шанувальників українського православ'я унія породила бурю та спричинила цілу хвилю протестів у вигляді полемічних трактатів, памфлетів.

У відповідь на такий натиск були створені анонімні памфлети українських православних літераторів, твори видатних українських письменників-полемістів М. Андрелли, Івана Вишенського, Стефана Зизанія, З. Копистенського, Г. Смотрицького, автора праці “Ключі Царства Небесного”, М. Смотрицького, Христофора Філалета та ін. У чому причини такого опору та активістського руху? Річ у тім, що православні священики, призначені сеймом, часом були недостатньо освіченими, відрізнялися сумнівними моральними й особистісними якостями. Тож, феномен української полемічної прози став свідченням виникнення розвинутих форм вітчизняної публіцистики, яка зосереджувалася у другій половині XVI — першій половині XVII ст. переважно, як ми вже вияснили, на конфесійній — релігійній, богословській — проблематиці, але також торкалася й соціально-політичних, освітньо-культурних питань.

Отож, полемічна література стала зброєю — як нині є інформаційні війни у кіберпросторі — в боротьбі за соціальне та національне визволення українського народу; сприяла піднесенню національно-визвольного руху. Тим не менш, теми полемістів були доволі широкі: від наступу проти католицизму до ставлення під сумнів систему правління та повноважень православної церкви, колективного володарювання та вирішення її справ.

Полемісти також займалися тим, що активно викривали тяжіння до застарілих, на їхню думку, поглядів православних діячів влади. Поміж тим, у творах авторів полемічних творів бути підняті соціальні й політичні теми, а саме: рабські відносини між людьми та навіть — народами [13]. Особливо помітний полемічний пафос — у працях Іоанна Вишенського. Його «Послання до єпископів» з (гіпер)посиланням на Біблію, у котрій також є значна кількість Послань, вони навіть вміщені у спеціальні розділи: Посилання до Євреїв; Соборні послання. Праці Іоанна говорить неприємну правду викривального характеру духовенству як людям, закоренілим у світі: тим, що

забули Бога. Єдиним імовірним методом порятунку людини від егоїзму та суворої правди світу він вважав повне відособлення від усього людства, що і показав нам на власному прикладі. Цікавий факт: синонімом до слова «святий» на івриті є «відокремлений».

Отже, І. Вишенський поселився в Греції, прийнявши на себе роль відлюдника в одній із «святих печер на горі Афон» – святий у святому.

Іван Вишенський, а за правилами староукраїнської – Іоанн Вишенский.: той варіант, який більше до вподоби, оскільки він дає нагадування про Іоанна Богослова, котрий був автором Апокаліпсису – останньої книги Біблії за розміщенням. Іван, або Іоанн, – ім'я, дане йому в монастирі в рамках служіння Богу та людям, а Вишенський – або прізвище відомого роду Вишенських, або ж, взяте в якості доповнення імені псевдофамілією за місцем народження, тобто «родом із Львівщини, з містечка Судова Вишня» [10].

Точний рік народження полеміста та його справжнє ім'я невідомі, проте знаємо, що він народився близько 1550 року, а помер – після 1621 року [10]. Іван Вишенський – визнаний український релігійний та літературний креатор (від англ. *to create* – «створювати») нового часу, яким вважаємо його і нині. Також декілька поширених кліше про нього: православний монах, письменник-полеміст. А от непоширені факти – значення його імені, а саме – «помилуваний Богом», «милість Божа», «подарок Божий», «Бог благословив», «Боже благовоління».

Прийнято вважати, що Іван Вишенський не мав повноцінної можливості здобувати освіту: про це говорять як його сучасники, так і він сам неодноразово згадує цей факт, делікатний моментик, у власних рукописах. Проте він володів широким колом зв'язків, у тому числі – з представниками католицької латинської системи освіти, а тому був добре ознайомлений із тогочасною польською і латинською літературою, товаришував з католицькими викладачами. Незважаючи на все це, за

молодечих років вів розгульний спосіб життя: на думку дослідників його творчості, зокрема І. Франка.

Необхідно акцентувати на таких відомостях із життя полеміста: у 1570-х рр. став членом Афонського монастиря, що був на той час центром православ'я, де й перебував на постійні основі протягом 40-а років. Звідси були надіслані ним в Україну послання [10]. «Літературну діяльність почав одночасно з острозькою групою полемістів. На Афоні письменник прожив понад сорок років: мешкав у кількох монастирях, потім осів у скиті — невеликому житлі ченців-самітників, розташованому віддалік від основних монастирських будівель» [13]. Там він і сховався від усього, що бачив та чув, а головне – від усіх. Він дав Богові обітницю мовчати, але порушив її: зважаючи на тугу за рідною країною та на заклики українських, 1604 рік став роком його повернення в Україну. Перебуваючи в Унівському монастирі, звідки передає «Послання до Домнікії», присвячене полеміці з впливовим та заможним членом братства у Львові – Юрієм Рогатинцем [13].

Окрім того, певний час Іоанн мешкав у Луцьку. І, позатим, у зрілому віці проживав на Волині, Галичині й у межах Поділля [13]. За твердженнями В. Шевчука, переломним моментом у житті Іоанна став конфлікт з єзуїтами – найчисленнішим католицьким чернечим орденом під назвою «Товариство Христа»: той зовсім відвернув його від католицтва.

Іоанн виступав на захист самої системи православ'я, але критикував його лідерів, був ревнотним противником католицької групи церков, західної освіти та філософії; радив справжнім обраним Божим слугам обмежуватися лише християнською літературою та, власне, Святим Писанням. Автор 16 праць духовного характеру. Разом з приятелем Іовом Княгиницьким – засновник Манявського монастиря: скита [10].

Оскільки 1606 року Іоанн повернувся на Афон, там же він і попросив замурувати себе у скелі. Упродовж 1615-1616 рр. виходить із-під його пера останній відомий твір, що носить назву «Позорище мисленное» [10].

Що стосовно літератури автора, І. Вишенський багато уваги присвячував життю нижчих верств суспільства, зокрема – селянства. У 1590-х роках були написані найвідоміші з них, – спрямовані на боротьбу з утиском під час Берестейської церковної унії. 1598 року у рамках острозької «Книжки» було надруковано послання до Костянтина Острозького, написане ним від імені монахів Святої Гори. Це був єдиний твір, опублікований протягом його життя. А вже близько 1600 р. Іоанн склав збірник «Книжка», куди увійшли «Извещеніє краткое», «Писаніє до всіх обще, в Лядской землі живущих», послання до князя К. Острозького, «Обличеніє діавола-миродержца», «Порада» тощо. У 1600-1601 рр. І. Вишенський виклав у формі тексту «Краткословний отвіт» Петру Скарзі [10]. У молитовних роздумах в контексті Божого Слова у віці 70-ти років письменник помер.

Отже, полеміст мав широке коло впливу та знайомств, його оточувала релігійна еліта того часу. Він був справді великою людиною, на яку звертали увагу, хоча і не уникав конфліктів, котрі Господь допомагав йому вдало вирішувати. За своє життя він втілював у реальність майже два десятки праць, та опублікований за життя був лише один твір. Тож герой без імені та прізвища, без точно визначених дати народження та дня відходження в інший світ, завоював довіру в його сучасників, хоча саме становлення його як потужного полеміста-письменника, а особливо – загальне визнання, прийшло до нього після смерті.

1.2. Іоанн крізь призму наукових студій Івана Франка

Іван Франко був сильним сподвижником постаті Івана Вишенського, про що свідчать численні праці. Особливо відомою є його поема, присвячена автору, котра носить аналогічну назву, вперше надруковану в контексті поетичної збірки «Із днів журби», 1900. Та про неї – трохи згодом. Загалом, І. Франко написав також критичну статтю «Іван Вишенський, його час і письменська діяльність». Ось що писав Франко: «...сам Христос, хоч чинив чудес багато, міг потягнути за собою тільки мале стадо, а й серед того малого

стада найшовся зрадник. І так воно буде й до кінця світу, бо Ілля, котрий має прийти боротися з антихристом, застане тільки тисячу праведних на землі... » [48]: тобто, він згадував у своїх творах Христа. І, так само, як і Вишенський, проводив багато часу в роздумах про Нього: оскільки те, що на серці, виливається в те, що на язиці.

Трішки його цитат, думок про церкву: «...Під церквою розумів Вишенський не тільки духовенство вище й нижче, але й всіх вірних, котрі мали право забирати голос в ділах церковної адміністрації, а навіть догматичних» [48]. А ось ця цитала особливо зігриває серце: «Він знає тільки один рід праці – подвиг аскетичний; праця продуктивна є для нього суєтою. Для того-то найважливішою верствою суспільною є у нього монашество, котре добровільно бере на себе труд «подвигу», терпіння і униження; його заслугами держиться вся проча грішна суспільність» [48]. Тобто, І. Франко наголошує на важливості освіти під керівництвом Божим, у виключно Божій присутності, автора. Тут говориться про те, що пріоритетом, вічним пріоритетом Вишенського був Христос, було Небо. Що має і стати нашим вічним призначенням: приділяти саме часу з Небесами час. У роздумах, молитвах проводячи час. На постійній основі перебуваючи в Його любові.

У поемі І. Франко зображає один з останніх періодів життя автора, літератора, письменника. А саме – час, коли він став печерником на горі, закрившись у скелі від усіх «побічних поміх» [48]. Поема, починаючись описом бурхливого моря, якого омивають сягають височенних скель Афонської гори, переходить та вривається в надзвичайну природу гір, де і було розміщене пристанище поодиноких аскетів. Там несамовито тихо.

Іоанн Вишенський, будучи людиною високого рівня вразливості, боляче реагував на зло вселенського масштабу. Покинувши спроби змінити своїх побічників, він кличе до Бога у звертаннях молитви. Та раптом стається диво і тіла старця сягає промінь, утворюючи дорогу крізь море, на яку і ступає герой поеми, мовчазно зникаючи.

Іван Вишенський, будучи людиною з великої букви та з розвиненим і піднесеним духовним баченням. Цей промінь повів його далі: на допомогу Людині. Тобто, наповнившись немійовірно величним світлом Ісуса Христа в ньому, він пішов віддавати його людству: від наповненості. Спочатку він був у печері – крок перший, крок другий, наступний – віддати те, що його переповнює: а саме – бажання прийти на допомогу з тим, що в ньому є – любов'ю Христа.

Отже, будучи тією людиною, котра поклала всі сили та те, щоб зламати лід людських відносин та запалити вогник Божої любові в кожні можливі близькі комунікації та секунди, хвилини мовчання поруч чи вербального спілкування, Іван наважується, він виходить на допомогу. Він відмовляється від себе та доручає себе, своє життя Богу. Що цікаво та надихає саме собою [49].

Отже, ідейним змістом поеми [49] є його бажання допомоги. Тому, що його переповнює Божа любов. Божа присутність наповнює його, що зводить до дії: написано, що все, щоби ми не робили ближньому – ми робимо це як для Бога, і робимо це Христу.

Тим не менш, у поемі ми зустрічаємо перебіг усамітненого існування, котрий пересікає, на котрий наступає відмова. Відмова підкоритися дияволу. Це і є кульмінація, головний момент. Так і Бог випробовує кожного з нас, підкидаючи ситуації та постійні випробування. Точніше, котрий допомагає нам їх подолати, оскільки ініатива цього вибору, як і в «Алхіміку» Коельйо – де також чітко проведена паралель вибору. Алхімік обирає слідкувати за мрією. Вишенський же вибирає слідкувати за Богом. Цікавий момент: на одній з іноземних мов «Бог» означає – ціль. Тобто, він обирає продовжувати свій шлях, іти далі. Не залишатися, не в'язнути та не тонути в тому болоті, «допомагаючи» – тут йдеться про допомогу, яка походить від пустоти, від бажання «довести», перемогти. Показати свому собі свою цінність, котра, насправді, є, але «потенційна особа відмовилась вірити у неї».

Іоанн знає власну цінність. Розуміє, що боротьба – не найкращий метод. Розділення – також ні: тому він і виступає абсолютно проти Берестейської унії в якості розділення на дві гілки, двох церков. Він обирає йти. Похід, так званий, Божим шляхом: із чітким розумінням, якого значення він набуває в Божих очах. Наскільки він цінний та важливий. Йому не потрібно доказувати те, що не потребує цього. Отже, Іоанн відмовляється, за поемою І. Франка [26], очолювати боротьбу двох гілок і обирає перебувати в єднанні, святому, священному єдинстві з Богом.

Присвячена робота Агатангемові Кримському... Що стосовно канви сюжету – автор зазначив у одній із передмов до видання 1911-го року: «...тільки в одній часті моя поетична функція...» [48]. Драматичні нотки з перебігом часу тільки нарастають, і ось як в результаті виглядає сцена-діалог – прощання Божого працівника з відголосками світу крізь збільшувальне скло І. Франка:

«Вітер буйно дув від моря, бороду його й волосся розвівав, і він, притисши хрест до себе, швидко щез. Цілу ніч вітер скиглив у скелях і заніс до печери сніжно-білі пелюстки вишневого цвіту. А надвечір посланці з України просять святого старця повернутися і взяти участь у боротьбі з ворогами Вітчизни, підтримати оборонців хоча б своїм ім'ям. Та Вишенський відповіді не дає, і посланці з України повертаються додому. Кличе їх старець «завернутись», він «по-старому ще кохає Україну», «решту їй життя віддасть...» Але вже пізно. Коли сонце простягає від печери до моря свої промені, старець Іван стає на цю золоту дорогу» [48]. У поемі переважає реалістичний підтекст. Й історичні події стоять вище – у плані відображення – за художнє змалювання: в плані віддання переваги [26].

До прикладу: десятий розділ, посольство до Вишенського з України, 1621 рік. Представники православної общини – місто Луцьк. Ухвалення рішення послати патріарха прохання, щоби «преподобного мужа россов» повернути з Афону на рідну землю [49].

І. Франко вкраплює деталі з «Послання до єпископів» Вишенського до листа, який привезли мужу Божому [26]. Сама поема «Іван Вишенський» була надрукована 1911 року. Крім передмови та, власне, поеми, книжка містить переклад твору І. Вишенського «Обличеніє диявола-миродержця» під іншою назвою – «Лови сього світу» разом із статтею «Іван Вишенський, його час і письменницька діяльність» [49].

Також цінними є слова Франка щодо видання творів І. Вишенського: «докладний критичний розбір творів Вишенського представляє нині велику трудність, а особливо ві Львові, де не існують або не доступні ті давні видання, книги та рукописні збірники, котрі могли служити лектурою для нашого автора і могли впливати на нього як взірці літературні» [48]. Твори Вишенського малодоступні, таємничі та загадкові; покриті шаллю неосязності.

«Ми не сумніваємось, що, маючи під рукою ті речі, ми могли би вияснити багато подробиць, котрі тепер, за нестачею матеріалів, мусять лишитися невиясненими або навіть не зазначеними, та все-таки думаємо, що помимо всяких труднощів до такого розбору конче треба взятися, бо без нього всякі виводи про автора, його життя і значення, про історичну і літературну вартість його писань будуть не більше як хиткими здогадами або грімкими фразами» [49]. Так, передусім – хотілося би базуватися на фактах.

«При недостаточності матеріалів, якими тут розпоряджаємо, годі нам обійтися без гіпотез, може, без многих помилок і поспішних заключень, та все-таки надіємось, що нам удасться найти й не одно здорове зерно, розсвітати не одну темну точку, а принаймі вказати стежку дальшим дослідам. А там – *faciant meliora potentes*» [48].

«*Feci quod potui faciant meliora potentes*» – тут Франко вжив відомий вираз латиною, котрий приблизно має значення «Я зробив усе, що міг; нехай ті, хто зможе, зроблять краще». Надихає? Так. Нам би також хотілося використовувати гору висловів з іноземних мов. А саме – грецька, іврит, англійська. Чи використовував їх Іван Вишенський? І якою мовою він їх

писав? Чи використовував він лише власне українську для своїх творів? Залишиться за завісою: посилення на завісу, котра була роздерта під час смерті Ісуса Христа. Завіси, з-за котрої просочується кров. Завіси, котра роз'їдає. Обличчя та пам'ять. Завіса, котра означає більше, ніж просто «тканина». Це тканина слів. Це полотно тексту – посилення на лінгвістику та початок Євангеліє від Іоанна [22].

Поміж тим, вже наш так званий «Вишенський» підписувався, використовуючи *нікнейм* для своєї творчості. І, як виявляється, не один: він був і «Іоанн мних з Вишні», і польсько-флексивний «з Вишней». А у посланії до Домнікії був підписаний як «странник реченный Вишенскій» [48].

Отже, як ми уже згадували, минуле Івана Вишенського покрите темним полотном, за котре важко проникнути навіть старанному шукачеві: такому, як І. Франко.

Підсумовуючи, наголосимо: Іван Франко – глибокий дослідник життя та творчого доробку Івана Вишенського. Він провадив справді значну роботу на ниві текстів автора, і навіть сформулював гіпотези й здогадки, що несуть, на думку В. Щурата, дещо автобіографічний характер. Критики навіть пишуть про «друге народження», дане Іоаннові Франком.

1.3. Асоціативне гроно навколо імені відомого полеміста

А тепер дещо хотілося би проаналізувати постать Іоанна Вишенського не з погляду науковців чи мислителів, але із власного. Як ми бачимо Вишенського? Який наш погляд? Для цього було та є використаний спеціальний метод. А саме – асоціацій. Чому саме вони? Мені цікаво дослідити погляди та причини... Іоанна. Що він відчував, перебуваючи у печері. Що двигало ним? Що рухало його до прийняття таких рішень? Якими були їх причини та наслідки?

Гроно, на нашу думку, складають сім наступних елементів:

- Аскет: його відома відмова від спілкування, їжі. Надихнула мене.

- Афон: гора на грецькому півострові, що посіла в його житті і творчості центральне місце.
- Відроджений: це слово ми почули в контексті нього від одного з критиків і нам стало цікаво, чому воно було вжитку саме стосовно Іоанна Вишенського. Це вислів, що супроводжувався відновленням інтересу до нього: ось такий посил. Наразі нам також згадується «від слави в славу» Римлянам.
- Гора: оскільки він мешкав у ній, і це не той досвід, котрий міг отримати кожен пересічний громадянин.
- Греція: грецьке мислення.
- Печера: місце його усамітнення й обмірковування особистих і суспільних проблем.
- Стриманість: аскетизм, утримання від тілесних утіх, світського життя.

ГРЕЦІЯ: ГРЕЦЬКЕ МИСЛЕННЯ

Оскільки ми вже попередили, що питання будуть не за порядком. Тому... Перше, яке ми візьмемо, асоціативне слово на Іоанна, буде Греція. І відповідне до нього – це грецьке мислення. Воно побудоване, його структура, на контрасті з єврейським [37]. Почнемо від протилежного. Що таке єврейське мислення та чому вони порівнюються в даному значенні? Єврейська мова – іврит. А саме – біблійний – це мова, котрою написаний майже весь Старий Завіт. А Новий, відповідно, – давньогрецькою [22].

Оскільки Іоанн був у Греції доволі довгий період, роками, нам би хотілося виконати цю роботу в контексті грецького мислення. Для початку – наведемо визначення: хоча б – загальні, що воно означає. Хоча би приблизно. Отже, єврейське мислення – це дія. Грецьке мислення – це статика [15]. Це відсутність дії, але повнота мислення. Це повнота, котра породжена – переважно та однозначно – Словом Божим [22].

Греція – відоме коло прибуття, коло спілкування відомих постатей з області філософії, починаючи із Сократа, закінчуючи – ні, продовжуючи – Арістократом [37].

Розглядають «грецьке мислення як інтелектуальний світ філософів» [37]. Тобто, це проникає глибше. Заховуючи та входячи в мозок. Це те, що всередині. Грецьке мислення. Воно – потік думок. Воно – зупинка посеред бурі. Те, що тебе зупиняє. Коли ти готовий рухатися. Воно зупиняє твій – фізичний – рух та дає, дарує відкриття. Воно дає можливості розуміння. Свободу. Це те, що говорить тобі Бог. Через інших людей. Це усі ті установки, що тримаються в твоїй голові. Це те, що змінить тебе назавжди. Тобто, якщо єврейське мислення – це «ЯК це можна використати», «ЩО з цим можна робити», «КУДИ це можна покласти» тощо. А грецьке, – це «а З ЧОГО воно складається?», «а ЩО буде далі?», «а КОЛИ воно» і так далі. Це ідеї. Концепції. І їх багато. Вони нашаровуються та знаходять одне на одного. Вони взаємодіють – по-різному. Вони повні та наповнені.

Тобто, грецька логіка – «лінійна, послідовна» [37]. Події в голові нашаровуються й накопичуються, утворюючи умовну гру спогадів та гору відкриттів: так, щоби з часом мало місце чудо. Так, щоби з часом дарувати певний вибух. Цей вибух схожий на віднайдення скарбу.

«У грецькому мисленні духовний і матеріальний світ строго розмежовані» [37]. «У грецькому мисленні час лінійний», «грецьке мислення – статичне і просторове» [37]. «Центром Всесвіту в грецькому мисленні є людина» [37], в той час, як єврейського – Бог. «У грецькому мисленні важливий індивідуалізм» [37]. «Грецьке мислення пізнає світ споглядально» [37], «грецьке мислення статичне, мирне, стримане і гармонійне» [37].

Це мова Нового Завіту. Іоанн «...переселився в Грецію на Афон, де прожив майже сорок років» [10]. Наскільки сильно воно зріднилося з ним? Коли це сталося? «Наприкінці XVI століття, коли йому виповнилося 30-35 років, залишив Україну і став ченцем на Афоні Греція» [10].

А тепер відкриємо декілька секретів. Чим була натхненна обрана нами композиція цього підрозділу. На подібний розбір нас надихнула зустріч в Zoom-форматі, присвячена інтерв'ю з учителем року в рамках нашого міста. І ця дівчина говорила про «асоціативне гроно»: зазвичай така техніка використовувалася в рамках доволі малих за обсягом дидактичних ігор, але, вважаємо, доречним буде використання таких прийомів і в нашій науковій розвідці. Це допоможе дослідити творчість, а головне – душу Іоанна Вишенського – через призму новітньої інтерактивної форми.

ВІДРОДЖЕНИЙ

Тож, наступним словом буде і є – «відроджений», а саме – «відроджений» Іван Вишенський. Чому відроджений? Як можна можна використовувати це слово, яке має сенс та значення в контексті майже повної відсутності матеріалів щодо деталей його життя. Вони збиралися, як пазл. Як щось, що дає пробудження та посил жити далі. Щось, що надихає на нові й нові звершення.

Творів оригіналу Іоанна не залишилося. Просто його інформація була знищена. Усе, що було створено ним від початку... Його просто не стало. Але... Що означає саме «відроджений»? Асоціюється з Відродженням: цією культурою. Добою Рафаеля Санті та Леонардо да Вінчі. Чи не так? Відновлення. Встановлення тих порядків, що були. Це зцілення – якоюсь мірою. Це піднесення до небес того, що було зруйновано на землі. Вознесіння. І вже перебування на іншій землі, кращій. Небі. Умовно, звісно. Усе в цих параболах, все в цьому баченні.

Проте... Яким був-таки Іоанн? Написано, що він був «не лише збережений, але й суттєво доповнений і розвинутий». Тобто, його роботи. Його творчість. Усе, що відносилось та мало будь-який застосунок до нього як до особистості: персоналії, та його творчого доробку, котрий «дістався незалежній Україні».

Що в Іоанна у такому незручному, дивному та досить, доволі компактному порівнянні є схожого з Ісусом Христом? Воно обоє були відновлені. Ісус, а саме – його тіло: храм – як написано у Писанні – Духа Святого [22], був відновлений за три дні. Протягом трьох днів Він знову прибув на землю. Але тепер – уже в іншому тілі. Тілі вічності. Тілі, через котре ми отримали спасіння. Та кожен – може, хто здатен підкорити свою душу Христу.

Відновлення інформації – ось що відбулося з роботами Іоанна. Він був відновлений, реставрований, оживлений у рамках культури й мистецтва. Його думки, котрі, можливо, йому здавалися лише його власним надбанням, надалі жевріють у серцях та розумі багатьох тисяч – якщо не більше – людей. Він, як і Кафка, – невідомий «до» та визнаний – «після».

Якби ми продовжувати вивчати характер Іоанна та використовувати інші прикметники стосовно його як персоналії, можна було би вжити наступні слова: безіменний, таємничий, невідомий, принциповий, рішучий, вірний. Безіменний – його ім'я невідоме нам досі: Іван – його чернече імення. Таємничий: його фамілія не відома донині також: однозначної відповіді та вердикту не поступало. Невідомий – ми так мало знаємо про його життя: не маючи ані достеменного обігу, подекуди та подеколи іноді доводилося збирати певні відомості, але очевидно, що повною картиною його біографії, у якості його відсоткового співвідношення, якою вона є наразі, її не назвеш. Він не складав автобіографій та не писав мемуарів, що робить його історію ще більш насичено-таємничею для рандомних чи ж ціленапрямлених дослідників його як особистості. Принциповий – його відвага слідувати принципам, котрі він поставив собі за лише йому відомим причинам – достеменно, надихає та зворушує. Рішучий – він сильний лідер, котрий веде за собою. Той, котрий вміє прийняти справжні рішення, натхенні – ми віримо – Богом. Вірний – вірний своєму статусу, своїм принципам, способу життя: та ще довгий перелік. Вірний герой, на котрого варто рівнятися в контексті відвазі слідувати за дотриманням слова: згадка про обітницю мовчання.

Та чому було підібрано критиками саме слово «відроджений»? Хоч сам він був похований і ми з ним ніколи вже не поговоримо на обрану тематику, перебуваючи на землі, його твори зазнали реставрації. Вони були відновлені: і тріщини на них стали замазаними дослідниками його творчості, тими натхненними працівниками на ниві Божій. Настільки сміло та талановито, що Бог говорив через нього, з чим звертався до тисячей тисяч, збереглося, хоча здавалося втраченим. Отже, твори Іоанна Вишенського, як і Біблія [22], зазнали знищення – життєвими обставинами чи рішеннями людей, проте те, що справжнє, те, що покладене Богом, воно буде горіти вічно у вогні надії, вогні майбутнього. Вогні, котрий сходить згори та обирає сам, що буде горіти – що буде стимулом для осмислення, що буде натхненням для поколінь. Це вогонь – Духа згори, Святого, як Божий океан благословень, котрий посланий нам через ідейного мислителя = Іоанна.

СТРИМАНІСТЬ

Дорогі друзі, я закликаю вас, як іноземців та вигнанців, утримуватися від гріховних бажань, які ведуть війну проти вашої душі. 1 Петра 2:11 [22]

Стриманість. Давайте з'ясуємо про неї як про поняття та розглянемо в деталях: на межі тематичного балансу, а саме – стриманість від їжі, від спілкування... Ось як це слово звучить латиною – *abstinentia*, а ось так *ευκράτεια* – грецькою [44].

Що говорить Вікіпедія? Це «свідоме гамування бажань, почуттів, пристрастей, задоволень тощо. Вольова відмова від добрих чи лихих прагнень – їжі, грошей, сексу, спілкування, сну, розбою тощо – впродовж певного відтинку часу чи усього життя» [15]. Тобто, Іоанн робив це свідомо: він розумів, чому він це робить, знав мету та призначення цього процесу. Які ним діяли прагнення? Чим же він хотів цього досягти? Знову, повертаюсь до Вікі-ресурсу: «у християнській традиції дана Богу обіцянка стримуватися

від чогось називається обітницею. Вважається проявом зусилля духа, його перемога над плоттю» [23].

Декілька думок потужних мислителів. «Поміркованість і стриманість — прекрасні риси при високому становищі» [13] Курційа, слово «поміркованість», або ж «стриманість», що російською звучить як «воздержание» — це було основним посилом Елен Уайт для проповіді. Її основа. Один з восьми принципів здоров'я носить аналогічну назву. Чому? Що спонукали таку велику кількість людей покладатися, покладати — можливо — своє життя на дані засади. І в чому саме ця стриманість мала, на їхній погляд, проявлятися? У чому її привілеія і що вона — взагалі — під собою містить?

«Першими дверима, що вводять нас у мислений Єрусалим, роблять уважним наш ум, є безмовність, хоча ум ще не заглибився у мовчання; другими — поміркованість у їжі, питті та сні; третіми — постійна пам'ять і роздуми про смерть, які очищають ум і тіло» (Філотей Синайський) [44].. Якщо розбирати *стриманість* за аналогією — в контексті порівняння слів, схожості їх звучання, можна невідомо наштовхнутися на те, що ми щось тримаємо. А кого? А що? Хіба що себе — в руках? Невже, стриманість — це про контроль над самим собою, неville вона означає лиш, що ми володіємо — сповна — власними емоціями, перебігом подій у житті. Невже стриманість — це про щось незвичне. Щось, що важко — чи ледь не неможливо — освоїти?

Думаю, про контроль над подіями в житті ми не можемо говорити та навіть зазначати, що це підвладно людині, оскільки — справді — все, що ми маємо, над чим пануємо — усе це належить та підконтрольно Господу та тільки йому. Які ж тоді плюси стриманості, як не успіх та не — навіть — певне програмування майбутнього? Вона «вгамовує і стримує чуттєві імпульси, схильні до спокус і задоволень, щоб не впасти в гріх». Це якість, риса характеру, парабола, котра і «завершує перерахування пліду Святого Духа в Посланні до Галатів (Гал. 5:23) [22] стриманість. Відповідне грецьке слово означає самоконтроль, здатність утримувати свої пристрасті і бажання».

Написано: «Що місто зруйноване, без стін, те людина, що не володіє духом своїм» (Пр. 25:28) [22], а в іншому місці наведено – «Довготерпеливий краще за хороброго, і той, хто володіє собою, краще за завойовника міста» (Пр. 16:32) [22].

До стриманості звертався Блаженний Августин у своїй «Сповіді»: «і я вважав за краще тамувати її, а не загасити. Звідки це жахливе явище і чому воно? Душа наказує тілу, і воно негайно ж кориться; душа наказує собі – і зустрічає відсіч. Душа наказує руці рухатися – вона покоряється з такою легкістю, що важко уловити проміжок між наказом і його виконанням. Але душа є душа, а рука – це тіло», – пише він [13].

Тобто, якщо Дух Святого творить у нас стриманість – а, написано, що плодом Духа є «любов, радість, мир, довготерпіння, добрість, милосердя, віра, лагідність, здержливість» [22], то чому здержливість – синонім «стриманості» стоїть на останньому місці: бо, як відомо, те, що йде останнім, потребує найбільшого наголошення? Здержливість – це «здатність говорити «так» нашому справжньому благу і призначенню». Коли ти обираєш підкорити свої бажання та очікування блаженному – в лапках – очікуванню: оскільки очікування завше буває нестерпним, натомість отримуючи подвійний приз – подвійну силу Духа [22], подвійну винагороду.

Але наш «сподвижник утихомирює і поневолює тіло своє... Він визначає головну мету – святість, і приносить у жертву цій меті своє миттєве хотіння і апетити. Він бачить перед собою мету – життя вічне і блаженне, і охоче і радісно обмежує себе в усьому, щоб досягти його» [10]. Одна з робіт Вишенського несе подібну, пов'язану назву: «Совітування о благочестії» [48]. Стриманість може проявлятися не тільки у сфері їжі: від переїдання, до прикладу. Також – від трудоголізму і гедонізму в загальному: занадтої уваги до чого-небудь, що не є Богом та не представляє Його, власне, інтереси. Чому? Усе, що підкорює нашу увагу більше, ніж Бог, виходить в розряд ідола. А ідол – це підробка диявола, котрий хоче загартувати нас своїми розвагами, направити наші очі на щось-небудь, окрім Нього. Оскільки, коли

це відбувається, коли ми втрачаємо з поля зору Господу, ми падаємо, як це зробив Павло, коли Ісус наказав йому іти по воді. Ми лякаємо та нас оточує тривога замість віри в неможливе. Іоанн обрав благу частину – дорогу неможливого. Він обрав вірити. Віра в неймовірне. Напевно, його винагорода стала більшою, ніж він міг сподіватися і більшою, ніж ми можемо уявити в наших найбільших мріях чи сумнівах.

Проте письменник пішов ще далі. Він утримується не тільки від усіх вищезгаданих характеристик: їжі, спілкування, людського оточення тощо, він переходить нову межу, котра прийнятна та для якої є – навіть – порада від апостола в Біблії. І котру раніше приймали одна з релігійних течій, а імовірно – і більше, на офіційному рівні, рівні системи: утримання від шлюбу. Чому він це робить? Давайте спробуємо проникнутися його розумінням та поглянути з-боку: що могло дати йому таке зобов'язання? Цілеспрямована відмова людини від шлюбу звільняє та дає більше місця в житті людини для Бога, особливо в повнолітньому віці. Чому? Якщо розглядати кола впливу – поняття психології – то на першому місці, тобто – найбільш важливе за своєю сутністю – стоїть наше «я» та Бог. Тобто, ми, разом з Ним – я і Бог. Далі – якщо це людина, що не досягла повноліття – то батьки, якщо вона одружена – то її друг життя, а якщо вона зробила свідомий вибір присвятити своє життя Господу, то це коло, тобто, можливості впливу, можливості відносин. Це коло, а саме – його масштаб – він розширюється. І вона успадковує більше вільного часу для Господа. Відповідно, і благословення зростають.

Отож, письменник, в'язень Христа – Павло називає себе так у Писанні: це означає, що всі його сфери життя цілковито посвячені Ісусу. Усі його дії, що Бог володарює та керує над ним. Це є привілегією для послідовника Христа, значною мірою – цілковито присвятив себе Богу. А ось що написано в 1 Коринтянам 6:19 стосовно стриманості в загальному: «Ви напевно знаєте, що ваше тіло є храмом, де живе Святий Дух. Дух є в вас і є даром від Бога. Ви вже не свої власні» [22]. Тобто, Іоанн, як і кожен з нас не має права

вбивати себе: через психотропні речовини, відсутність належного догляду за тілом в загальному – у ресурсі з питань гігієни та в загальному, оскільки ми це робимо не собі, а Богові...

Таким чином ми проявляємо неповагу не тільки самим собі, але й Господеві... Таким чином ми знецінюємо Його величну жертву за нас на Голгофу, котра і показує нашу власну цінність. За нас заплачена, як і за кожного з нас – так і за Іоанна – кров Христа, кров Сина Божого, Котрий і був розіп'ятий за нас на Голгофі – щоб ми устаткували вічне життя [22]. Але обираючи шлях неповаги до Господа. Не приймаючи Його жертву за наші гріхи. Ми свідомо обираємо прокляття та смерть, і не можемо бути наслідниками Царства Божого, приготованого для нас ще до народження [22]. Судячи зі всього, Іоанна розумів це, він розумів, що Христос є його справжнім родоначальником віри, і тому він обрав слідувати за Ним, а не до шеолу – тобто у загибель – до могили. І Господь закликає до аналогічно прийнятого рішення кожного з нас [22].

АСКЕТ

Словник української мови говорить, що слово *аскет* говорить «про людину, яка вкрай обмежує свої життєві потреби, веде суворе життя» [49]. Синонімами слугують наступні слова: пустельник, печерник – доволі актуально підібрані вислови згідно з нашою роботою; схимник – монах найвищого ступеня, котрий обрав дуже суворий образ життя, подвижник – самовідданий працівник, котрий здатний на подвиг [19, 20].

Пустельник налаштовує на роздуми про період Пустелі: біблійне визначення, котре говорить за те, що не відомо, що буде далі. Період пустелі Біблія гарно описує через подорож Мойсея, котрий виводив ізраїльтян з єгипетського краю. Це мільйони людей, котрі йшли за ним. Великим та сильним, мужнім лідером, обраного Богом: котрий не хотів брати дану йому місію, оскільки не вмів говорити. Але Господь дав йому друга – Аарона, котрий і став його вустами. Зазвичай дане поняття – період пустелі –

викликає тривогу та паніку, сум, оскільки він пов'язаний і сильно перекликається зі страхом невідомості, що і є одним із двох найсильніших базових принципів виникнення страху. І його прийнято оминати людьми; якщо ж їх не може оминати чаша ця – то хоча б прагнути до цього священного закільцьованого оминання.

Проте Іоанн Вишенський в даному випадку перевершує усі сумніви, спогади, згадки та очікування. Він заглиблюється у цю каторгу, грубо кажучи, навмисно. Він сам стає послідовником Христа, котрий і проходив період пустелі протягом 40-ка днів, спокушуваний сатаною [22]. Іоанн обирає перебувати 40 років у печері [10]. Напевно, каміння тяжко та моторошно нагрівалося, коли він залишався там сам-на-сам з Богом. Воно палало вогнем його тривог: поруч з тим, коли ж його нарешті не стане. Тож, Іоанн свідомо обрав шлях, котрим би, можливо, не зміг би піти кожен. Він обрав вузьку стежину послуху Христу: відійти, відсторонись, покласти надумане рішення. Рішуче увійти до Царства Божого, наслідувати Його.

Визначення, наведене Вікі-ресурсом: «Пустельник, також Самітник, Затвірник, Відлюдник (англ. hermit, лат. eremita з грец. ἔρημος еремос, що означає «пустеля», «відлюдна земля», звідси «пустинножитель») – особа, що живе в більшою чи меншою мірою в усамітненні або вдалині від суспільства за суто релігійних переконань» [44]. Пустелю та (снігову) тундру можна зрівняти з безлюддям, порожнечею, коли немає кому нахилити голову, щоб поділитися болем чи тугою, чи навіть радістю. Що тільки вислухав Бог від Іоанна за цей час печери? Як було йому?

Вікіпедія продовжує: «у християнстві термін первинно застосовувався до християнина який жив пустинним життям через релігійні переконання, в саме пустинне богослов'я Старого Заповіту (40 років блукань стародавніх євреїв у пустелі по виході з Єгипетського рабства, що мало довести до зміни їхніх сердець)» [44]. А ось в вікіпедійному словнику сказано: «Пустеля – (звич. посушливий) простір з бідною рослинністю або позбавлений рослинності; пустиня; (снігова) тундра; перен. великий, безмежний простір

чого-небудь, позбавлений ознак життя; відлюдне місце, ненаселена або малонаселена місцевість; безлюддя, порожнеча» [16, 18]. Усе це підходить від глибоке застосування слів, вжитих в контексті оприлюднення відсутності жаги до життя та наснаги. Через природні явища ми можемо переоцінити увесь розпач та чорний тунель, глибокий колодязь без дна, котрий обирає людина, відмовляючись від спілкування з іншими.

«Чому аскет обрав саме такий шлях?» – ви можете задатися питанням. Словник української мови наводить наступне визначення «аскетові» – «людина, здатна на подвиг, самопожертву для досягнення високої мети» [28]. А ось, що Великий Енциклопедичний словник говорить про слово «подвижник»: це особа, що з релігійних мотивів готова звершувати «будь-які подвиги, переносити важкі випробування» [49]. У переносному сенсі – «самовіддана людина, що цілком віддає себе справі» [28].

І далі – декілька прикладів самовідданих мужів своєї справи, поклали самих себе заради великої цілі, більшої за їх життя. Джейм Уайт поклав своє здоров'я заради благодаті багатьох: це засновник видавництва на Славу Божу, котре було дане йому втілити через видіння його дружини. Через відсутність адекватних умов для роботи, він був вимушений ночами друкувати праці, що славлять Боже ім'я, у підвалі – де було мало свіжого повітря та багато пилюки, що стало причиною багатьох хвороб. А також – його невблаганна віддача ниві Божій. А також – Ісус. Він бачив перед собою ціль – спасти людство. Він поклав своє життя за нас. Якою ціллю було запечатування наживо Іоанном у стіні? Ось це замурування? З власного досвіду можемо сказати, що це викликає шок, дивні емоції та відкладається в пам'яті, викликаючи багато питань та думок. Саме Іоанн Вишенський став особистістю – його історія.

Хто ще був у його компанії, із ким поруч йшов Івонна? Нечуй-Левицький пише: «Довгий, сухорлявий о. Мойсей трохи скинувсь своєю постаттю й видом на тих довгих, темних аскетів святих, що малюють на

візантійських образах» [44]. А ось Іван Франко прямо зазначає: «Строгий мораліст і аскет Іван Вишенський...» [48]

Тож, «аскетизм – спосіб життя, що характеризується самообмеженням, скромністю та стриманістю» [13]. «У християнстві аскеза розуміється як прагнення людської волі за допомогою духовних подвигів до надбання Божественної благодаті, яка рятує, зцілює, перетворює і відновлює людське єство, яке піддалося гріхопадінню» [49] І ось цей вислів особливо подобається, припадає до душі: «аскетизм – це напружене зусилля людини до надбання благодаті Святого Духа як заporуки спасіння і Царства Небесного» [28]. І далі: «У християнство термін прийшов з античної культури. Слово походить від дієслова грец. аскео, яке означало майстерне і старанне оброблення грубого матеріалу, прикраса або облаштування житла, вправа, що розвиває тілесні і душевні сили» [49].

«Святитель Феофан Затворник підкреслює, що всі людські подвиги – піст, праця, пильнування, усамітнення, віддалення від світу, зберігання почуттів, читання Святого Письма та інші залишаються лише вправами, якщо через них не пройде Божественна благодать» [28]. Пильнування – серця мається на увазі: його бажання та мрії, його потреби. Тобто, слідкування за тим, щоби були вдоволені ті відсутні параболи життя, щоби не було прогалин у пануванні пустоти над тобою, аби не впасти у гріх.

«Присутність благодаті в людській душі виявляє себе відкритістю всьому духовному, любов'ю до Бога і ближнього, великою кількістю духовних сил для виконання євангельських заповідей» [28] Тобто, стриманість та аскетичний образ життя зберігає більше енергії, скажімо так, для працьовитості. Вона накопичує акумулятор, грубо кажучи: перезаряджає його з анульованого стану гріхом до сповненої наполегливості та рішучості до дій.

Заради досягнення високодуховних цілей Іоанн проводить своє життя в строгості й стриманості, дотримуючись завіту, покладеному перед ним Господом, налаштованому на хвилю розуміння через Писання. Як і Мартин Лютер, за котрим послідувала Реформація. Як і вальденці, котрі були спалені

за їхні релігійні погляди, він творить боротьбу із злими духами світу свого, та, зі всіх сил сподіваємося, отримує перемогу, оскільки Христос переміг до Нього.

Як Іоанна пообіцяв Богові, так він і діє – відповідно до поставлених правил, умов, задач. Він виконує підписаний договір, вживаючи грубі поняття й вислови. Тим самим, підтверджуючи, що спілкування й відносини з Богом дня нього важливіші, ніж люди: кожен, будь-хто із людей.

Яку саме обіцянку дає аскет? «Під аскетизмом малися на увазі спеціальні вправи, що тягнуть за собою умертвіння плоті. ...відлюдник вправляв свою волю і помисли через молитву, бдіння, пост і усамітнення» [28], «обітниця аскета заради духовного просвітлення часом включала в себе справжні самокатування, що супроводжуються страхом і болем» [28]

Еллен Уайт у книзі «Велика боротьба» зазначає той великий подвиг, котрий втілював інший аскет – Мартін Лютер: він, йшовши сходами: кам'яними сходами, підіймаючись вгору... Йому на пам'ять спали рядки із Писання: про те, що віра не купується за гроші, що віру ми маємо через Христа. Що нам не потрібно робити будь-яких справ, спеціально катуючи себе: як він робив до того – їжею та відреченням від багатьох-багатьох ресурсів, можливостей та привілеїв цього, скажімо так – земного життя. Але він чітко побачив, що людина отримує прощення та виправдання гріхів через Заступника нашої віри – Ісуса Христа, а від діл. І його принципи ледь не вартували реформаторові життя.

Франциск Ассізький підтверджує думку з Писання, що, «лише помираючи, ми народжуємося для вічного життя» [28]. Тобто, помираючи для бажань власно плоті – похоті очей та пожадань тіла. Надалі... Питання наступне: чи був Христос аскетом? Враховуючи той факт, що «аскет – це людина, безумовно має можливість жити в абсолютному достатку і при цьому навмисне обмежує себе у всіх матеріальних благах, комфорт і задоволення заради певної мети», так. Він, Цар царів, зійшов на землю, де був потрощений морально та не прийнятий людством. Хоча Він мав усі можливості прийти як справжній Цар на землю, Той ж явився в образі

простої, буденної людини: Його Царство – на Небі, воно – вище землі, як і плани та задуми Творця щодо тих, хто підкорені Йому, куди вище за рангом хніх власних найбільш сміливих бажань та прагнень, навіть – уявлень, от так!

ПЕЧЕРА

Наступне слово асоціативного грона – печера. Перші слова, котрі могли би продовжити даний ряд асоціативних колапсів – це... Христос та Його смерть: оскільки Він був – і багато хто, до нього, у печері. Цікавий факт: печера, в котрій був захований Ісус, на початку мала слугувати печерою Його батька, Йосип готував її для себе. Тож, повертаючись до Іоанна Вишенського, центральної постаті нашої роботи: «подвижник родом із Судової Вишні залишив незаперечні свідчення, що останні роки життя провів у печері Зографського монастиря» [34].

Найбільший інтерес викликає аналіз печери як місця, а саме – ідентифікація вибору місця та першопричини такого рішення. Що могло надихнути відомого літератора провести доволі велику кількість часу у такому священному та сокровенному, сакральному місці як печера? Чому він обрав саме її? Звідки в Іоанна могли виникнути такі думки та бажання? Що могло стати та стало причиною його бажання перебувати там?

Ось як описують її, це місце його ймовірного перебування: «нововиявлена Зографська печера більше підходить під умови суворого затворницько-отшельницького життя. Розташована вона вгору від Зографського монастиря, по дорозі (стежці) від Зографу до монастиря Костамоніт, на крутому схилі над Зографською річкою», – розповідає Сергій Шумило [34].

«Печера знаходиться у важкодоступному місці. Щоб спуститись до неї від стежки, треба прив'язувати мотузки до дерев і по них спускатись вниз по схилу до печери. Тобто подвижник, який відходив у затвор у цю печеру, справді був відрізаний від світу, і навіть їжу міг отримувати лише по мотузках, які мали йому спускати згори вниз до печери» [34]. Він був настільки відрізаний від життя, що... Довгий час навіть не торкався

людських рук – йому передавали їжу через мотузки. Наскільки сильно йому не вистачало спілкування? Наскільки сильно цю потребу задовольняв, покривав Бог? «...У середині скельна печера природного походження була прилаштована для життя, мала кілька невеличких «кімнат», обкладених камінням з глиною і навіть частково поштукатурених і побілених, також були віконні отвори, збереглася копоть від вогнища» [34]. Тобто, він усе-таки запалював вогнище, щоб мати змогу жити: не загинути від холоду.

«Усе свідчить про те, що у цій печері тривалий час жили і молилися затворники. Болгарські колеги виявили також залишки кераміки. Можливо, це і є печера нашого святого земляка прп. Івана Вишенського Святогорця», – висловлено припущення [34].

Що говорить І. Франко? У передмові до окремого видання поеми «Іван Вишенський» 1911 р. він писав: «Основа поеми — печерне життя і смерть Вишенського — тільки в одній часті моя поетична функція, бо про своє печерне життя згадує Вишенський сам у заголовку свого останнього писання». В першій частині поеми покладений за основу саме образ Афонської гори: гора стоїть, «облита дивним морем», вона наче «спить» [15].

Далі Вікіпедія пише – стосовно біографічних поезій про Вишенського в контексті третьої та четвертої глав: «розповідається про відправлення Івана Вишенського у печеру, де він планує закінчити своє земне життя у молитві з Богом» [15]. Ближче до кінця його спіткають сумніви, які закінчуються рішенням: «Іван Вишенський довго вагається, але приймає рішення залишитися в печері: «Ні, не зраджу свого Бога, не зломаю заповіту і ярмо хреста отсього до могили донесу»; і не відкликається на голос посланців наступного дня» [15]. Але потім «він сидить біля входу в печеру, перечитує отриманий лист і вдається до роздумів. Іван Вишенський доходить висновку, що залишатися в печері при тому, що його брати, Україна в небезпеці, і він міг би їм допомогти – злочин» [15]. Він намагається заглушити біль неможливості допомоги через слова, але в нього – не виходить. Він переходить до дій, починаючи з молитви: «він звертається до Ісуса Христа,

благаючи його надати можливість виправити ситуацію і приєднатися до братів... Його молитву почуто, й Іван ступає по «золотистому шляху» (сонячному променю) і опиняється на човні. Єдине, що нагадує про перебування старця в печері, – білий хрест» [15].

Тобто, Іоанн ігнорує голос диявола, проте відкликається на голос Творця – совісті – котрий і кличе його випровадити своє побожне тіло – тіло гріха, як написано в Біблії – на допомогу нужденному. Оскільки, допомагаючи йому, він йде на допомогу Христу [22].

Які моменти в Біблії могли наштовхнути – оскільки ми з'ясували, що саме Вона була його натхненним чолом та каменярем його життя – на подібні дії? Одна із згадок з Писання: «він вирушив у дорогу до гори Хорив і йшов туди 40 днів і 40 ночей. Там він зайшов до печери, щоб поспати. Але до нього заговорив Єгова: «Ілля, що ти тут робиш?» На це пророк відповів: «Ізраїльтяни не виконали обіцянку, яку дали тобі. Вони поруйнували твої жертovníки і повбивали твоїх пророків. А тепер хочуть вбити ще й мене» [22]. З цієї ситуації видно, що печера наразі слугувала певною опорою в житті, надійним нахистом. Можливо, Іоанн потребував захисту... І ось ще: «Єгова сказав йому: «Вийди і стань на горі». Спочатку поряд з печерою подув сильний вітер, потім стався землетрус, а тоді був вогонь. Зрештою Ілля почув тихий і спокійний голос. Він закрив своє лице накидкою і став біля печери. Єгова запитав його: «Чому ти втікаєш?» Ілля відповів: «Я лишився один серед ворогів». «Ти не один, – сказав Єгова. – В Ізраїлі є 7000 людей, які все ще поклоняються мені» [27]. Можливо, цілком ймовірно, що... Слова, спрямовані до Іллі, Іоанн перенаправив до себе та сприйняв їх як особисте повеління.

Що стосовно інших джерел? Найвідоміші сувої, а саме – манускрипти Мертвого моря, або Кумранські рукописи, були виявлені в 2 печерах. Можливо, Іоанна захотілось були поруч із тим, що в нього могло асоціюватися зі святим. Також фрагменти сувоїв Мертвого моря були знайдені в Юдейській пустелі ізраїльськими археологами [44]. Просто

цікавий факт: Мертве море. Останній ворог – смерть, і вона переможена завдяки Ісусу. І ця перемога дається кожному, хто приймає Його. «...і Живий. І був Я мертвий, а ось Я Живий на вічні віки. І маю ключі Я від смерті й від аду» [22].

Печера в розумінні Біблії і справді є святим місцем, оскільки... Там був похований Христос. «Ісус Христос помер на хресті в п'ятницю, близько третьої години після обіду, напередодні єврейської Пасхи. Того ж дня увечері Йосиф Аримафейський, чоловік багатий і благочестивий, разом з Никодимом зняли з хреста тіло Ісуса, помазали його благовонними речовинами, обвили полотном («плащаницею»), згідно єврейських традицій, і поховали в кам'яній печері» [32]. І далі – вже згаданий факт, але з привідкритими деталями: «цю печеру Йосиф висік у скелі для власного поховання, але з любові до Ісуса поступився нею Йому. Ця печера знаходилася в Йосифовому саду, поряд з Голгофою, де розп'яли Христа. Йосиф і Никодим були членами Синедріону (верховного юдейського суду) й одночасно таємними учнями Христа. Вхід у печеру, де вони погребли тіло Ісуса, вони заклали великим каменем. Поховання здійснювалося похапцем і не за усіма правилами, оскільки цього вечора починалося свято юдейської Пасхи» [32].

Тобто, печера мала прямий зв'язок із таємницею воскресіння. А вона, як і таємниця благочестя, і таємниця беззаконності, і «таємниця втілення, – незбагненні. Своім слабким людським розумом ми розуміємо цю подію так, що в момент воскресіння душа Боголюдини повернулася в Його тіло, через що тіло ожило і преобразилося, ставши нетлінним і натхненним. Після цього воскреслий Христос покинув печеру, не відвалюючи каменю і не порушивши первосвященницької печатки. Воїни не бачили, що сталося в печері, і після воскресіння Христового продовжували охороняти спорожнілу гробницю» [32]. Можливо, Івану Вишенському захотілося слідувати за Христом у буквальному сенсі цього слова, що стало причиною особливо смерті й святого апостола Петра, котрий був повішений вверх ногами на хресті.

А ось далі прослідковується дуже цікавий паралельний зв'язок, що підтверджує печеру як місце для поховання того часу: «і стало поле й печера, що на ній, Авраамові на власність для гробу від синів Хетових, і нехай мені дасть він печеру Махпелу, що його, що в кінці його поля, за гроші повної ваги, – хай мені її дасть поміж вами на власність для гробу». І піднявся Лот із Цоару, і осів на горі, й обидві дочки його з ним, бо боявся пробувати в Цоарі. І осів у печері, він та обидві дочки його» [22]. І далі: «у тій печері, що на полі Махпели, що навпроти Мамре в ханаанській землі, яке поле купив був Авраам від Ефрона хіттеянина на володіння для гробу» [22].

Чому людина жила там, де люди помирають? Якщо ми продовжуємо розглядати його життя та діяльність як метафору та розглядати через призму символів, луку знаків та значень, це може означати, що він поховав себе для світу: Галатам 2:20. «Вже не я живу, але Христос в мені» [22]. Ось уривок, котрий документує воскресіння Лазаря через Ісуса: «Ісус же розжалобивсь знову в Собі, і до гробу прийшов. Була ж то печера, і камінь на ній налягав. Промовляє Ісус: „Відваліть цього каменя!» Сестра вмерлого Марта говорить до Нього: „Уже, Господи, чути, — бо чотири вже дні він у гробі». Ісус каже до неї: „Чи тобі не казав Я, що як будеш ти вірувати, — славу Божу побачиш?». І зняли тоді каменя. А Ісус ізвів очі до неба й промовив: „Отче, дяку приношу Тобі, що Мене Ти почув. Та Я знаю, що Ти завжди почувеш Мене, але ради народу, що довкола стоїть, Я сказав, щоб увірували, що послав Ти Мене». І, промовивши це, Він скричав гучним голосом: „Лазарю, — вийди сюди!» [22]

Наведені уривки говорять про те, що печера слугувала місцем не для живих, а для мертвих... Тобто, рішення Іоанна Вишенського з цієї точки зору можна порівняти, наче якась людина жила би під землею. Він наче ховає себе заживо: спочатку – готуючись до цього роками, десятками років – майже безупинно, і після – у прямому значенні слів. Виникає наступне питання: яку нормальну людину б надихнув факт життя у гробу?

Це майже те саме, порівнюючи із сьогоднішнім, тільки труна містить достатні умови для життя. Хто би погодився на таке? У чому був сенс? Що його штовхнуло на виконання такого плану Творця?

Якщо керуватися метафоричним розглядом життя та смерті Іоанна... Слава Богу, розпитати персонально в нього ми не можемо: «мертві вже нічого не знають» – написано у Писанні [22], а відповідно – розмови з «мертвими», навіть з тими людьми, котрі були нам близькі, чи є вагомими особистостями в історії культури тощо – Біблією розглядається як розмова з дияволом, його демонами, котрі приносять прокляття та смерть: навіть якщо це викладення важливих деталей свого життя близькому родичеві, котрого вже немає в живих чи повідомлення новин комусь у гробу на кладовищі. Вони очікують на Друге воскресіння Христа [22], нічого не знаючи. Тож...

Перебування в печері Іоанна – на рівні метфора – може означати те, що він визначив себе самого як мертвого; думав, що він вже не є живим. Так, це шалений висновок. Але в контексті Писанні він знаходить пояснення, котрі 'підносять душу до Небес'. Оскільки за Біблією одне з понять, а саме – мертвий для гріха, означає людину, що сповнена Божих благословень; людину, котра знаходиться під Його великим контролем; людину, у житті котрої є величний Заступник [22], готовий та охочий вирішувати усі її труднощі, у той час, як вона може безтурботно відпочивати на руках Творця. Ймовірно, саме таким був життєвий шлях Іонна після навернення: справжнього.

Ось – ще момент, котрий згадує в Біблії момент стосовно печер [22]: «як вийшов Він – Ісус – із човна, то зараз Його перестрів чоловік із могильних печер, що мав духа нечистого. Він мешкання мав у гробах, і ніхто й ланцюгами зв'язати не міг його, бо часто кайданами та ланцюгами в'язали його, але він розривав ланцюги та кайдани торощив, і ніхто не міг угамувати його. І він повсякчас перебував день і ніч у гробах та в горах, і кричав, і бився об каміння... А коли він Ісуса побачив здалека, то прибіг, і вклонився Йому, і закричав гучним голосом, кажучи: Що до мене Тобі, Ісусе, Сину Бога

Всевишнього? Богом Тебе заклинаю, не муч Ти мене! Бо сказав Він йому: Вийди, душе нечистий, із людини! І запитав Він його: Як тобі на ім'я? А той відповів: Легіон мені ймення багато бо нас. І він Його дуже просив, щоб їх не вислав із тієї землі. Пасся ж там на горі гурт великий свиней. І просилися демони, кажучи: Пошли нас у свиней, щоб у них ми увійшли. І дозволив Він їм. І повиходили духи нечисті, і в свиней увійшли. І гурт кинувся з кручі до моря, а було зо дві тисячі їх і вони потопилися в морі...» [22]. Що цікаво, Іоанн, за поемою Франка, також вирушає у море, тобто, його гріхи тонуть разом із ним. А ще далі – метафорично – він сам, його тіло – стає главою вугла: оскільки Христос був тим «каменем, який відкинули будівничі» [22] і який «став наріжним каменем» [22].

А ще, посилаючись на Писання, а саме – книгу Ісаї: «народ спустошений та поплондрований: усі вони по печерах пов'язані та по в'язницях поховані; стали вони за грабіж, і немає визвольника, за здобич, й немає того, хто б сказав: І села будуть печерами аж до віку, радість для диких ослів, пасовиська для пастухів, аж доки не зійде на вас Дух з висоти» [22]. Цікавий факт: печера – це назва населеного пункту у Вінницькій області.

Тобто, ми зустріли печеру в якості місця для мертвих, і далі – в якості місця для в'язнів. Але це ще не все – не всі можливі варіанти. Біблійний герой Саул використовував її в якості місця перепочинку: спання. Наступний цікавий факт: Біблія говорить про те, що сон – це смерть [22]. Тож, Іоанн Вишенський помер у 20-х рр. XVII ст., усамітнівшись у печері-келії над Егейським морем [10].

ГОРА

Наступний складник асоціативного куща – це гора. Аналогічне слово охоплює один із творів Вишенського: «От святое Афонское горы скитствующих». У Біблії не згадується гора Афон, проте є інші, до прикладу, Синай – місце, де Бог вручив Мойсею кам'яні таблиці з десятьма заповідями. «Гори в Біблії відіграють важливу роль в історії спасіння» [36]. «Морія —

так називається земля на якій стоїть Храмова гора і на якій Авраам, випробовуваний Господом, мав принести у жертву свого сина Ісаака» [35]. Цікавий факт: храм Соломона був побудований на горі Морія. Згадується про даний прояв, вияв природи і в контексті Ісусового життя: Той був піднесений дияволом на гору. Спокусник показав йому весь світ, запропонувавши всі багатства світу. «Сіон став особливо святою горою для Єгови, коли Давид переніс туди ковчег. Пізніше назва «Сіон» включала територію храму на горі Морія, а іноді стосувалася цілого Єрусалима. У Грецьких Писаннях часто вживається у символічному значенні» [35]. Саме на «горі Сіон знаходилася горниця, у якій відбулася остання... Таємна Вечеря Господа зі Своїми учнями. ...на горі Сіон в День П'ятидесятниці Дух Святий зійшов на апостолів і ця подія стала днем народження Новозавітньої Церкви» [49]. В пророчому сенсі Писання називає Сіон «святою горою». Ось що написано: «Хто зійде на гору Господню, і хто буде стояти на місці святому Його?» [22]. Можливо, Іоанн хотів перебувати на горі Господній в буквальному сенсі.

Найвідоміша проповідь Ісуса була на горі – Нагірна проповідь, про блаженних (синонім – щасливий): «...побачивши на́товп, Він вийшов на гору. А як сів, підійшли Його учні до Нього... Блаженні ви, як ганьбити та гнати вас будуть, і будуть облудно на вас наговорювати всяке слово лихе ради Мене. Радійте та веселіться, — нагорода бо ваша велика на небесах! Бо так гнали й пророків, що були перед вами.»

«Гора водночас – і символ високості, піднесення. Гора втілює в собі ідею вертикалі, світової вісі або центру світу. ... Вершина гори — місце сполучення із небесним світом». І це було справді так, оскільки... Туди неодноразово підіймався Мойсей, щоб поговорити з Богом. Наодинці: він лишав народ унизу та самостійно звершував підняття, навіть хочеться вжити певне слово – піднесення – до Господа. Але тоді... На Нагірну проповідь... «Христос запросив своїх учнів на гору, щоби певною мірою відкрити завісу. Шати Спасителя стали сліпучо білими, обличчя зясніло, як сонце. Мойсей та Ілля розмовляли з Ним про Його відхід із цього світу» [49]

Тож, і справді – «гори в Біблії — це місце особливої близькості Бога. Для Спасителя гірські вершини — це місце особливо важливих подій. У Його житті були: «гора спокусу, гора проповідування, гора молитви, гора Преображення, гора агонії, гора хреста і — врешті-решт — гора Воскреслого Господа» [29]. Старий Заповіт згадує «кілька вершин, які мають особливе значення: гора Синай, де Мойсей отримав Декалог; гора Хорив (припускають, що це ще одна назва гори Синай), де Мойсей побачив палаючий кущ; гора Морія, де Авраам мав принести в жертву Ісака» [29]. Чи захотілося Іоаннові стати частиною цього символу незламності, у якому він згодом був замуrowаний?

АФОН

Афон – священна гора, на котрій розміщений грецький монастир. А от сам «Афон, або Атос (грец. Ἄθως) у грецьких джерелах офіційно йменується Святою Горою (грец. Ἁγίον Ὄρος — Ἄγιον Ὄρος)» [26]. Шок-інформація: жінкам заблокований вхід до Афону: «відвідувати Святу гору дозволяється, відповідно до уставу монастирської держави (типікон), тільки чоловікам. Жінкам заборонено навіть наближатись до узбережжя. Від відвідувачів, громадян Греції, вимагається дозвіл — діамонітіріон — що видається Кабінетом з обслуговування прочан у місті Салоніки або подібним же кабінетом у місті Урануполі. Щоденно видаються дозволи лише для 120 осіб» [26]. «Усім... пропонують безкоштовне харчування у просторих монастирських трапезних у спеціальних келіях. Також усім дозволяється перебувати у храмах під час богослужінь» [26], проте за умови попереднього телефонного дзвінка до відповідного монастиря з повідомленням про прибуття.

Таким чином, життя Іоанна вирізняється стриманістю, послухом Господеві. Хоча його оточувала – як і кожного з нас – велика кількість злоби сьогодення, він залишився вірним Творцеві, ходячи з Ним, як Енох [22]: стійко та самовіданно.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

ЛЕКСИЧНЕ ВИРАЖЕННЯ ПОЛЕМІКИ У ТВОРАХ ІВАНА ВИШЕНСЬКОГО

2.1. Особливості конфесійного мовлення мислителя

Слово *конфесія* походить від лат. *confessio* «визнання» [45]. Якщо ж говорити про конфесійний стиль у загальному, то він більше підходить під визначення підстилю – подібно до епістолярного. Найяскравіше характеризують подібні сакральні тексти через сакральний склад. Типовими є найменування Господа: імена Бога – Отець Небесний, Господь, Святий Дух, Адонай, Саваоф, Ісус; та загальних понять – царство Боже, вічне життя, небеса; стосунків людини та Бога – Божа благодать, грішний, воскресіння, заповіді, покаяння, праведний, грішник тощо. На мовному ґрунті Вишенського також зустрічаються та запозичення з старослов'янської мови: благословення, хоронитель [17].

Визначальними ознаками стилю також є синонімія, використання перифразів: Цар царів – Господь, сіль землі – послідовники Ісуса.

Анонімічні вирази також мають місце: «Усякого, хто слухає ці слова Мої й виконує їх, Я прирівнюю до чоловіка мудрого, що збудував свій будинок на камені... А всякий, хто слухає ці слова Мої й не виконує їх, прирівнюється до чоловіка нерозумного, що збудував свій будинок на піску...» [17]. Інверсійний порядок слів підкреслює урочистість мовлення.

«Упродовж багатьох років за церковнослов'янською закріпився статус апостольської, або пророчої, мови. Вона є сакральною, тобто тією, що використовується на служіннях. Притаманні їй риси – архаїчність, стандартність, або консервативність, урочистість» [45].

До прикладу, «об'єктом лінгвостилістичного аналізу дослідника становлення конфесійного стилю мовлення О. Горбач стають перші переклади Біблії на українську мову — І. Пулюя, П. Куліша, І. Нечуя-

Левицького та ін». О. Горбач також зараховує до конфесійного стилю діалогічні форми, грецизми та «довгі форми прикметників» називає «архаїзмами», «поетизмами», до архаїзмів зараховує таке слово, як глава» [45]. Ним також була проаналізована «і писемна форма сакрального стилю, насамперед переклади Біблії І. Пулюя, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, П. Морачевського, М. Лободовського. Про стиль П. Куліша зауважено, що він «прагнув виробити урочисто-конфесійний стиль української мови. І це йому вдалося, попри те, що він часом занадто захоплювався менш уживаними словами і архаїзмами». В. Німчук уживає терміни сакральний стиль, сакральна мова» [17]. «Для сакрального стилю в мережі Інтернет характерне: використання одиниць розмовної мови, некодифікована лексика; вживання одиниць лексико-семантичних груп, нехарактерних для традиційного сакрального стилю; використання емотиконів, креозізованого тексту; послугування гіпертекстом; використання екзотизмів; вживання контамінованих форм» [23]

Ознаками стилю є піднесеність у якості стилістичної домінанти, переважає символізм, маркована лексика включає тематику стилістем – святий, Псалми тощо. Стосується вона і назв служителів релігії, назв таїнств. Його супроводжують і старослов'янізми: агнець, блаженний [23].

Перед тим, як почати вивчення особливостей вживання лексики Іваном Вишенським, хотілося би поговорити про причини такого підбору. Що рухало ним? Що сподвигнуло його до такого вибору? Що штовхало ойого на те, щоб підбирати саме ці слова, щоби обирали саме ці звороти?

Найбільш очевидним являється те, що письменник та відомий мислитель, лідер століття проводив достатню кількість часу у Писанні. Оскільки його твори буквально відображають та віддзеркалюють біблійні вислови. Його твори пашіють цитатами з Біблії. Він наче сам ставав тією Біблією, бо вже не він живе, але у ньому – Христос. Вже не він відповідає сам за себе, але з нього – Бог. Тобто... З довгим перетином часу, перебігом

хвилин та життєвих обставин, коли ти читаєш Слово, ти ним стаєш. Він стає тобою. Як Ісус – Він прийшов до нас у плоті.

Підводячи підсумки, зазначимо, що Іоанн вміщував у своєму письмі нотки конфесійного стилю, котрий переважно використовується у служінні, а також – у проповіді Євангелії, так і у простому спілкуванні між людьми, сповнених Духом. Він провадив та форсував його при написанні, надихаючись Святим Письмом, цитати котрого рясно пашіють в його роботах.

2.2. Ідіостиль митця давньої української літератури

Доробок Вишенського посідає значну ланку на ниві української полеміки: він виділяється та виділяє, привертає увагу, заворожує: як літературними набданнями, так і принциповими поглядами на життя та діяльність. Його ідіостиль виокремлюється з-поміж інших. Індивідуальний стиль заслуговує на увагу, приваблюючи насиченістю лінгвістичних характеристик. А мовна особистість творця захоплює дихання. Експресивні вислови перекликаються з простотою вживаної мови.

Стовно використаної мови, ось що говорить письменник: «словенский язык... ест плодоноснейший от всех языков и богу любимший» [44]. Проте, він використовує також іншомовні слова: полонізми – від проживання в Польській державі, читання польської літератури тощо: фольварк, палац, шати; латинізми – колегіум, орація; грецизми – кир, пина, пирг; сербські та болгарські визначення [17].

«Тісне переплетіння церковнослов'янської, народної української і польської мовних стихій характерне для фонетики та морфології Вишенського. Тут так само зустрічаються паралельні форми. Іноді Вишенський утворює старослов'янські форми від українських слів, тобто вдається до так званих фіктивних церковнослов'янізмів. У вживанні дієприкметників Вишенський іде в основному за книжною традицією, і,

навпаки, дієприслівники в нього здебільшого є народними. Близьким до народнорозмовного є його синтаксис» [17].

Мова І. Вишенського, за І. Франком, ілюструє «безмірно інтересний образ того хаотичного стану, в якому находився наш язик в початку своєї літературної кар'єри, виломлюючись з обіймів церковщини» [17]. Відомий полеміст і оригінальними лексичними утвореннями. І. Франко навіть називав його «першим ковачем слів в українській мові» [45]. Що ж утворювало, будувало калейдоскопічний потік слів автора? Паралелізми, порівняння, використання довгих синонімічних рядів, побудова речень за принципом анафори, градація, прості уривчасті конструкції, гіпербола, урочистий тон. «Низки епітетів, порівнянь, запитань і закликів, іронічне представлення побутових деталей, багатство словника, використання живої народної мови («простої мови») надавало творам Вишенського переконливості й ефектності» [17].

Чижевський помічає взірцевий стиль Вишневецького, котрий перекликається з простотою: «бо пишністю свого стилю, оригінальністю, сполученням переобтяженості з легкістю він наближається до найкращих взірців барокового стилю». Бароковий стиль представника давньої української літератури «поділяють на два періоди:

- твори, написані до Берестейської унії;
- твори, написані після Берестейської унії» [23]

«Відомо 17 творів, 16 дійшло до нас у рукописних копіях, лише один твір був надрукований. 10 своїх творів письменник об'єднав у збірку «Книжка», «укладена 1600 року за зразком острозької «Книжиці» 1598 року», котра складається з передмови та 10-ьох послань – розділів, які є окремими творами [17].

Сьогодні визначено основні риси *бароко* у творчості І. Вишенського:

- метафори та алегорії;
- нагромадження повторів, риторичних питань;

- складні синтаксичні конструкції, накопичення формальних при-крас;
- незвичайні зіставлення, образи [23].

Полеміст займався колажуванням великої кількості літературних прийомів. Інвективи: від лат. *invehi* – нападати; апології: від грец. *απολογία* – виправдання; діалогічні форми тощо [44].

Іоанн на постійній основі займався зображенням яскравих, а часом – та навіть часто – гіперболічних, прикладів моральної сліпоти та занепаду: зокрема – керівників духовенства. Емоційне піднесення майстерно поєднане з гостротою викладення [17]. Запитання і заклики [23], багатство словника, використання живої народної мови надавало творам Вишенського переконливості й ефектності.

Насиченість його мови біблійними словами та висловами проявляється, знаходить вираження в контексті інвективи включно – «мовленнєвого акту, то ми можемо розглядати її в аспекті міжособистісного спілкування, починаючи з біблійних текстів. Інвективи можуть бути демонстративними, тоді в них уміщуються «уїдливі докори». Інвективи в Біблії прості за формою, недосконалі за будовою, але в їхній зміст вкладено всю переконливість і ґрунтовність. Про інвективи в «Книзі Йова» можна говорити як про такі, що передували створенню інвективи як жанру. Це був ораторський монолог-інвектива, а не викривальна промова, яку ми спостерігаємо в полемічній літературі» [17], включно із творами Іоанна – також.

Закінчуючи цей підрозділ, можна сказати, що стиль у Іоанна насичений та сповнений соковитості: особливо, що стосується прийомів художності творця. Порівняння, епітети, парабола, викривальна лексика та сатира – усе це і ще багато чого іншого – знаходить відображення у рукописах автора. Він приділяв багато часу вивченню різних мов, тому його творча практика наповнена запозиченнями, не є виключенням і жевріння грецизмів у його працях.

2.3. Класифікація лексики за «Книжкою» Вишенського

Не зважаючи на те, що найвідоміший синонім у сферу української літератури, це, напевно, полеміка, котра чітко характеризується опором, боротьбою та суперечками, нам би хотілося уникати подібних висловів у пошуку. Пошук був здійснений упродовж усієї Книжки. За основу було взято пошук прекрасного, а саме – переважно він заснований на зв'язку зі Святим Письмом, окрім, хіба що – високопарних виразів, котрих нам не вдалося оминати з причини їхньої милозвучності. Тож, оскільки Іоанн був не тільки письменником-полемічним, а ще й представником релігійного дискурсу, це було взято до уваги.

Під час прочитання та дослідження праці було виявлено, що Іоанн справді потужно розбирається у біблійних висловах, знає багато напам'ять та легко дає приклади біблійних персонажів. Він не оминає і повчання, і... як написано у Слові Божому, чітко дотримується даної інструкції – використовувати Письмо до навчання, до докору, до направи, до виховання в праведності, щоб Божа людина була досконала, до всякого доброго діла готова [4].

ЗА МЕТОЮ ЗВЕРТАННЯ

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ:

- «віра ж бо, каже, не голе сповідання, а діяльна вона заповідями, за Матвієм: «Хрестячи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, навчаючи їх зберігати все те, що я вам заповів». А хто знищить одну із заповідей або спокусить одного з малих знищеними заповідями, ліпше йому жорновий камінь на шию накласти, втопитися й загинути самому в морі, аніж би когось із малих мав би спокусити»; «залишили Господа і розгнівили святий Ізраїль, поверніться назад» [44].

НАКАЗОВОГО ТОНУ:

- «у простоті серця Бога хваліте»; «а Богові – дякуйте»; «до Бога з правдою звертайтеся, і все те вам Бог чудотворно влаштує»; «як кому з вас

здається, що він мудрий в цій віці, нехай стане нерозумним, щоб бути премудрим» [44];

- «возлюби повну безмовність більше, щоб наситити голодних світу»; «будьте повсякчас готові на прийняття Ісуса, Котрий нині у вашій землі не має де голови прихилити»; «хто хвалиться, нехай хвалиться Господом!»; «увіходьте тісними ворітьми» [44].

ПОВЧАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ:

- «будьте ж мудрі, як змії»; «Бога одного треба боятися, а людини не страшитися за Писанням: «А їхнього страху не бійтеся», ніхто-бо не дерзне на нас кричати, коли з нами є Бог миру, оскільки правий Господь і возлюбив Він правду. Іоанн так каже: «Утішитель же, Дух Святий, що його Отець пошле в ім'я Моє, Той навчить вас усього і пригадає вам усе, що я вам говорив», і далі: «І вблагаю Отця я і Втішителя іншого дасть вам, щоб із вами повік перебував» [44];

- «ліпше Богові, коли буде один спасенний, аніж тьма гинучих; ліпше Богові, коли буде один оправданий і звільнений, аніж тьма беззаконних, огудників та богопротивних; і ліпше, як сказав Господь, щоб з покаєння грішного утішалися Отець, і Син, і Святий Дух, і ангели його Божії радувалися на Небесах»; «ваше слово хай буде: «так, так» і «ні, ні». А що більше над це, то те від лукавого»; «життя для плачу й подвигу існує, а не для сміху й утіхи» [44].

ДЛЯ НАТХНЕННЯ:

- «спасіння вашого вам істинно бажаю», «хай не погинемо дочасно й вічно від живого Бога»; «для мого спасіння й вашого, про яке, знає Бог, я турбуюся так само, як і про своє»; «Господь-бо з нами» [44];

- «Дасть вам Бог за бажанням вашим! Не печальтесь, але потерпіте трохи. Прийде той, що має прийти, і не забариться!»; «Чому жахаєшся, коли Бог з тобою? Чому тривожишся, коли з нами Господь сил? Із нами Бог» [44];

- «з нами Бог! Хоч, може, гордістю й переважите, від трисуцного божества будете переможені, бо з нами Бог; а коли якусь раду радите,

розорить її Господь, бо з нами Бог; а коли яке слово мовите, не буде пробувати у вас, бо із нами Бог!»; «Чи ж бо є у сатани правда? Чи ж бо є у Веліара смирення? Чи ж бо є у князя тьми світло?», «Бог з тобою» [44].

ВИКРИВАЛЬНА ЛЕКСИКА

- «Не ганьби, бо поганьблений будеш! Не смійся, бо осміяний будеш! Не безчесьть, бо збезчещений будеш!»; «Чи не бачите, як ви од бога відкинулися? Чи не бачите, як ви добре мовити, будши злими, не можете?»; хай покаються перед Богом [44];

- «Чому, як порхавка, надимаєшся? Чи не тому, що нині над тим гноєм тіла пануєш? О, гірке твоє панство!», «О, окаянна твоя розкіш! О, бідна ж твоя веселість!», «Хіба не вірите, що помрете?», «як сказано в Євангелії: «Чим серце наповнене, те говорять уста» [44].

ЗА ТЕМАМИ

СПРАВА ЄВАНГЕЛІЄ (БЛАГОВІЩЕННЯ)

- Євангеліє, Євангеліст, «свідчення вам даю», «спасіння душ наших», «втягнути на Небесне мудрування», «половити на вічне життя»; «мережа його словес сплетена була не від сили і вправності Божої премудрості, як Петрова, бо та швидко хапала придатних до вічного життя, а ця не змогла», «Писання всім у вуха внесіте», «спасатися для вічного життя», «вчити Його святого Євангеліє» [44].

ЦЕРКОВНА ЛЕКСИКА

- хрещений, новохрещенець, суботник, очищення церкви, фарисей, вибрати для проповіді, «Пильнуйте себе та всієї отари, в якій Святий Дух вас поставив... щоб пасти Церкву Божу», імення святості, влада пастирська, пастирі, таїнство, покаятися, римський богослов [44].

ВИСЛОВИ ПРО ЦЕРКВУ

- «Христос їм каже: «І я кажу тобі, що ти скеля, і на скелі оцій побудую я Церкву свою, і сили адові не переможуть її», «знаки, котрими пізнається Божа Церква» [44].

ЦАРСТВО НЕБЕСНЕ:

- «готуйтеся ж до того, щоб відійти в майбутній вік! Готуйте діла, готуйте чисте життя, готуйте догодження Богу», «Отож, коли звелить вам Владика відійти від цього життя, майте все те готове з собою. Хай буде той скарб при вас на смертній постелі, щоб побачили ви те своє зібране, коли душа розлучитися захоче із окаянним тяжарем тіла, й утіштесь!» [44];

- «нашої-бо віри подвигу в житті цьому вінці Царства Небесного приготовані», «вічно царювати зі Христом», «досягнути життя вічного», «була послуга вам з Неба», «віднаходити Небесне Царство», «дістати вічне життя», «для вічного життя» [44];

- горній Єрусалим, «Плоть і кров посісти Божого Царства не можуть», «сидіти в палаці небесного міста Єрусалима», Новий Ізраїль, «слава нетлінного та вічного життя небесного», «Бо Царство Боже не в слові, а в силі» [44];

- «думки про вічне життя не може підняти й умістити розум, що плаває у статутах, конституціях, правах, практиках, сварах, хитрощах», «не може мислити про Царство Боже той, чия думка блудить у замках, містах, селах, полях, ґрунтах, межах, просторах», «важко увійти багатим у Царство Небесне», «присносущий побачить, коли Царство Небесне дістане, коли сподобиться радості Отця, і Сина, і Святого Духа», «коли покаяння не має, то Божого царства не побачить» [44].

БІБЛІЙНІ ПЕРСОНАЖІ:

- Рахіль, «Саулів», «Ісаїн голос кличе, мовлячи: «Послухайте ви, небеса, і ти, земле, почуй, бо говорить Господь: «Синів собі виховав і викохав я, а вони зняли бунт проти мене!». «за Павлом, Лот [44];

- «був зачинений також Іоанн на острові Патмі», «Пілати та Іроди», Анна і Каїфа, «на Кифу, Павла і Аполлоса», «поганські догмати (Арістотелів, Платонів та інших), супротивні Ісусовій простоті», Петровій вірі, Іоанновій чистоті, Якововій беззлобності та нелукавості інших апостолів, не тільки не можуть умістити, але й зрозуміти» [44];

- Пилип (Филлип рос.), тисячі тисяч ангелів, архангел, «як Ієремія учинив», «за Іоанном», «хвалитеся, Павловим словом боронячись», «дотримуватися чотирьох євангелістів: Матвія, Марка, Луки та Іоанна», Елзавелині жерці, «Лука мовить: після воскресіння «Він їв перед ними» [44];

- «і промовив до них: «Це слова, що сказав Я до вас, коли був іще з вами: потрібно, щоб виконалось усе, що про Мене в законі Мойсеевим та в Пророків і в Псалмах написано». Тоді розум розкрив їм, щоб вони зрозуміли Писання, і сказав він до них: «Так написано є», «в одного з дванадцятьох увійшов сатана, в Іуду Іскаріотського; узявши хліб, вийшов і розказав про все іудеям», «Іоанн мав одежу собі, – вістити, – з верблюжого волосу», Тит [44];

- «царі, Давид та інші», Лазар, Стефан, «як Адама», «за Давидом: «Зло безбожному смерть заподіє», Йов, «Павло ж каже корінфіянам, щоб ніхто не зваблювався, бо «як кому з вас здасться, що він мудрий в цім віці, нехай стане нерозумним», «Павло сказав: «Щоб не було між вами поділення», сини Заведесві [44].

НАРОДИ ТА ЕТНОСИ БІБЛІЇ + ГРУПИ ЛЮДЕЙ

- «як іудеї, намагаючись зганьбити Христа, але Христос Христом і богом як раніше звався, так і тепер, а іудеї погибельними синами зуться і зватимуться», «каже Павло корінфіянам», «греки, котрі в неволі перебувають», фарисейство [44];

- «Апостол Павло до колосян такими словами вістить: «Стережіться, щоб ніхто вас не звів філософією та марною оманю за переданням людським, за стихіями світу, а не за Христом, бо в ньому тілесно живе вся повнота божества», «мовлений Христом до іудеїв», іудейський рід [44].

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ, ЗГАДАНІ В БІБЛІЇ

- острів Патма (Патмос), Єрусалим, Крит, Сігор: місто, Рим, Ізраїль, Содом й Гомора», «А спасінням духовним ви далеко менші й гірші од світських, і то так, як з Єрусалима до Рима», Сілоам, Галатія, Ніневія [44].

ПИСАННЯ / СЛОВО БОЖЕ:

- «просто, старанне читання... що приводить до Бога, творить простоту і смирення й підносить Святий Дух», «як у слові моїм позостанетеся, тоді справді моїми учнями будете і пізнаєте правду, а правда вас вільними зробить», «ми ж цьому Слову від Христа Петрові сказаному, віримо, бо так воно є», «світло істинної науки Слова Божого», Псалтир [44];

- «це з Петрового писання увіч видно, бо не називає в своїм Писанні, як Павло, іменуючи одну країну чи народ, тобто: «До римлян», «До коринфян», «Галатів», «Ефесян», «Филип'ян», «До колосян», «До солунян», «Євреїв» тощо, але «Соборне послання Петра»; «Писання всім у вуха внесіте», Писання, «в Писанні знайти», «читати Писання» [44].

ГІПЕРПОСИЛАННЯ, АБО АЛЮЗІЇ, НА ПИСАННЯ:

- «Не все-бо пшениця іде на посів, але знайдеш таку ниву, на якій більше куколю уродить, аніж пшениці», «вино у воду перетворилося»; «Чи був ти у тому сховищі, де розміряється людське життя? Чи був ти у тій скарбниці, де вік основується й подається на службу й потребу людську? Чи був ти у тій скарбниці, де скарби вічного життя лежать для тих, хто Бога любить? Чи був ти у тій скарбниці, де Бог свою таємницю про своїх предвічно урядив? Чи був ти у тій скарбниці, де страждущим лежить вічна слава честі-корони у цьому світі? Чи був ти у тій скарбниці, де Павло чув невимовні бесіди», шлях просторий та гибельний, «хто найменший між вами всіма – той великий», зрілий плід, «віруй» – посилення на «і спасешся ти» [44].

ЦИТУВАННЯ СЛОВА БОЖОГО:

- «від плоду їхнього пізнаєте їх», «Давидів вислів: «Перетворіть себе і розумійте, що Я є Бог», «знов диявол бере Його на височезную гору і показує Йому всі царства на світі та їхню славу, та й каже до Нього: «Це все Тобі дам, якщо впадеш і мені Ти поклонишся!» Тоді каже до нього Ісус: «Відійди, сатано!, «бо ж написано: Господові Богові своєму вклоняйся і служи одному Йому» [44];

- сказав Христос: «Так ото й кожен із вас, який не зречеться усього, що має, не може бути учнем моїм», «Нерозумні, ночі цієї ось душу

твою зажадають од тебе, і кому позостанеться те, що ти наготовив», «Так написано є, і так потрібно було постраждати Христові й воскреснути з мертвих дня третього і щоб у ймення його проповідувалося покаєння і прощення гріхів між народів усіх, від Єрусалима почавши» «Я, – каже, – і Отець мій прийдемо і оселю в ньому закладемо» [44];

- «хто буде нечестивий, той не побачить Божої слави», «від кожного, кому дано багато, багато від нього і жадатимуть», і тут-таки: «А кому багато повірено, від того ще більше жадатимуть», «Вільно мені над своїм, що хочу з ним учинити, те учиню, а де хочу потратити, там потрачу», «Увійходьте тісними ворітьми», «Через великі утиски треба нам входити у Боже Царство», «Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла та прославляли Отця вашого, що на небі», «А в усьому себе виявляємо, як служителів Божих, у великім терпінні, у скорботах, у бідах, у тіснотах», «Пригадайте те слово, яке я вам сказав: «Раб не більший за пана свого». Як Мене переслідували, то й вас переслідувати будуть; як слово моє зберігали, берегтимуть і ваше». І далі: «Прийде навіть година, коли кожен, хто вам смерть заподіє, то думатиме, ніби службу приносить він Богу» [44];

- «убогість є Царство Боже, і убогі візьмуть його», «Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне. Блаженні засмучені, бо вони будуть утішені. Блаженні лагідні, бо землю впадкують вони. Блаженні голодні та спрагнені правди, бо вони нагодовані будуть. Блаженні милостиві, бо помилувані вони будуть. Блаженні чисті серцем, бо вони будуть бачити бога. Блаженні миротворці, бо вони синами Божими стануть. Блаженні вигнані за правду, бо їхнє Царство Небесне» [44];

- «хай будуть у любові, вірі, сподіванні на живого Бога серцем і душею єдині, по чому пізнаються вірні, як пишеться в «Діях апостольських», де віститься: «а люди, що увірували, мали серце одне і одну душу і жаден із них не вважав, що з маєтку свого своє, але в них усе спільним було» [44].

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ БІБЛІЇ

ДІЄСЛОВА

- спокуситися, спокушати, спокутувати, шанувати, тривожитися, перемагати, остерігати, терпіти [44].

ІМЕННИКИ

- смерть, страждання, серце, любов, влада, слухняність, скарб, заповідь, покаяння, раб, обітниця, нива, кукіль, свідчення, язичники, учень, поганство, щирість, милість, прірва [44].

ПРИКМЕТНИКИ

- вбогий, лихий, грішний, благочестивий, гонений, простий: Приповісті 12:9, 20:11, втілений, святий, вільний [44].

ЗА ВИБОРОМ: ЖИТТЯ ЧИ СМЕРТЬ, БЛАГОСЛОВЕННЯ ЧИ ПРОКЛЯТТЯ

СМЕРТЬ, ПРОКЛЯТТЯ. СВІТ, ТІЛЕСНА ЛЮДИНА, ДИЯВОЛ

- сини погібелі, лжепастирі, ідолопоклонники, «Той, що з неба від Духа Святого не посвячений, не може бути істинним», тілесне мудрування, тілесний дух, «вскакувати у вогонь ересі», «пізнаєте ви їх від життя, яке ведуть не по-християнському», «дихати від гордості не можеш», зрадник, гроші, грошовласник, грошолобець, юда (з маленької літери) [44];

- «Диявол тілу пособляє і супроти душі бореться, і багатократно борець, котрий розігрався від тілесних похотей з помічником дияволом, вибігає на погібель душевну із віри», диявол-світодержець, цей, нинішній вік, антихристів дух, маєток, майно, «коронуватися славою цього віку» [44];

- «Нерозважно так це розуміти: шлях-бо Христовий цілий стоїть, а ті відступають на погібель через свою похоть і несталість, вік цей дочасний розлюбивши», царство світу цього, гніздо світлолюбності, «усолодження блиску й краси світової», любодійний рід, розумний боритель (про диявола), «Отож я не дивуюся, що істину огуджуєте, а неправду, якої навчилися, славите», дні лукаві, «ледве живий од гніву», перелюбне життя [44];

▪ поклонитися славі, «ті, які зветься духовними», земний титул, «Чи не бачите, як недобре римські вівці чинять, що не дбають про своє спасіння? Чи не бачите, як римські вівці недобре чинять, що допускають володіти собою розпутникам і безсоромним дворянам? Чи не бачите, як недобре римські вівці чинять, що, день у день пасучися новинами трутизн, супротивних законові, нічого не кажуть пастирям своїм про євангельську правду. Чи не бачите, що ті пастирі на страшному суді нічого не зможуть допомогти вівцям? І не тільки своїм вівцям, але й самим собі?» [44];

▪ «а пастирі, хоч і вельми суворо і з бідами мучитимуться за себе і за своїх овець, але що за пожиток вівцям від їхньої великобідної муки, коли на їхнє менше пастирі не мають жодної сили, щоб дати поміч, відряду....», «Відійди, сатано!», «з теперішнього віку до того мого Царства розум, думку, любов сердечну і всю тілесну міць прив'язали, приліпили й прикували так міцно, що їх тільки від любові... Царства може відлучити Богом послана смерть, а більше нічого» [44];

▪ «диявол же, не терплячи його влади й начальства, той істині супротивник, що і владику вбив, щоб не володів істиною при неправді його, звелів і Петра-начальника вбити», ласолюбне череве, тішитися й звеселятися, мирська утіха, мислить, як цей світ, світолюбні очі, блудити похитливою думкою, любий осудник [44];

▪ «замість смирення, простоти й убогості панують гордість, хитрість, махлярство і лиходійство. Замість суду й правди панують брехня, кривда, облудність, суперечки, наклепи, лицемірство, облесність, насильство антихристове», «замість віри, й надії, і любові панують безвіря, відчай, ненависть, заздрість і мерзота. А замість добродісного життя конечна розпуста, плюгавство й нечистота гідка панує», так званий християнин, «ваше ж слово хай буде «так, так», «ні, ні». А що більше над це, то те від лукавого» [44].

ДУХОВНА ЛЮДИНА:

▪ вівці добре чинять, «його невміле мовчання більше, ніж твоя вивчена філософія», «їхнє життя є подвигом і боротьбою, яких ти не знаєш», «пильністю і старанням нашим про вас, овець наших», «звіdomляю вашим милостям, що до мене дійшло вашого подвигу (труду, ревності і старання) Писання», овці Христові, «вас Дух Святий поставив» [44];

▪ «нерушно і незвабно стоять на опоці, тобто на камені Петрової віри, і... їх аж ніяк подолати не можуть»; «згода має бути чинена і єднана... людьми святими, що досягли духовного розуму»; «наша віра чиста, ціла й здорова стоїть»; «ті, хто належно Богові вгодив»; возлюблені [44];

▪ «досвіду набиратися, очищатися, відшліфовуватися»; «ті, котрі хочуть перемагати світ»; «Бог небесний мене на ту достойність покликав і вибрав «він приподоблюється єдиному Богові»; «Коли хто не помиляється в слові, то це муж досконалий, спроможний приборкувати й усе тіло» [44];

▪ ми від Бога; «Той, котрий з неволі мирської до Бога вийде і вищою волею од Духа Святого народиться»; «Хто від Бога родиться, той і шляхтич»; «Досить вівцям свої страждання і муки за гріхи й переступи терпіти і в собі самих ту печаль і горе відчувати» [44];

▪ «які родяться з високості од бога, отих вважає вірними й шляхетними, кажучи: «А всім, що його прийняли, їм владу дало (світло) дітьми Божими стати, тим що вірять у ймення Його, що не з крові, ані з пожадливості тіла, ані з пожадливості мужа, але народились від Бога» [44];

▪ «уник ти гніву й Божого суду», духовний чин, просте одіння, поясище; «помислом швидко відскочить і не согрішить»; «про Бога й вічне життя поучається»; «небо від землі відстоїть думкою, достойністю, гідністю й щирістю перед Богом» [44];

▪ «віра, де надія, де любов, де правда і справедливість суду, де покора, де євангельські заповіді, де апостольська проповідь, де закони святих, де збереження заповідей, де непорочне священство, де хрестоносне життя,.. де просте благоговійне і благочестиве християнство...»; «ті, хто добре Богові вгодили» [44].

ГОСПОДЬ БОГ

ДІЇ БОГА:

- «Сам на небеса відходить, а Духа Святого в урочий час посилає до апостолів», «бо Той дав певний знак, як Своїх учнів упізнавати»; «Тоді, коли надходив час його страстей, сів із дванадцятьма, щоб поїсти, взяв хліб, подякувавши, переломив і дав своїм учням, сказавши: «Прийміть і їжте – це моє» [44].

ХАРАКТЕР БОГА:

- Владика Христос, «Той, Хто нас вибавить, тільки до Нього істиною від усього серця припадимо»; «Він силу має вирвати нас із полону», «Який блаженну простоту любить і в ній собі обитель чинить і там упокоюється», «Того, в Кого хрестилися», «Бог же милостивий, моління вашого не відкине», Утішитель Дух Святий [44];

- «говорить Владика Господь Саваоф: «О горе сильним і начальним... Не припиниться-бо ярість Моя на супротивність їхню і суд на лукавства їхні! Я спротив свій над ними учиню, і наведу руку мою на них, і розпалю бідами та випробуванням у чистоту»; «Христос сказав: «Ви друзі і брати мої», Господь сил [44].

ВИСЛОВИ З ІМЕНЕМ БОГА:

- Богопізнання; Христовий шлях; висміювати Христа; йти за Христом; Христова Церква; «вірити Христу і його Євангелію», «тільки б до Христа дотиснутись»; Христос-звабитель, Христове пришестя; «одягнені в ім'я Його»; вознесіння Христа на Небеса [44];

- «прагну я ліпше Богу і правді його в тому догодити, аніж вашій смертній ласці»; Божа Церква; видіти лице Господа нашого; Христовий розум; розумне ество Божого образу; Христос дає, в моїй голові (де образ Божий сидить і панує); приладнатися до Ісусової простоти [44];

- «не хоче-бо Христос мати при своєму славному воскресінні того сміху й наруги диявольської», віра в Бога, надія в Бозі, відпадати від ласки Божої, в Господі радіти, «Христос так чинив, і ти отак твори», хрестоносець,

пан Христос, син Божий, піти слідом за Богом, христолубивий, Божий слід; ті, хто в Христі любо жив; сподіватися на Боже Царство, попрали силу Божу [44].

БОЖЕ БЛАГОСЛОВЕННЯ:

▪ «Благословенний Авраам під дубом жив, тоді як навколо існували щастя мирського повні царства, багаті на скарби, на війська і числом людності, із замками та золотом приоздобленими палацами. Але Авраам ліпший від усіх, щасливіший був, і своїм малим, од Бога йому даним, багатший од усіх незліченних царських скарбів. А чому? Тому, що Богу вгодив» [44];

▪ «Чи не ліпше від божого благословення хоч і мало чого мати, але з Богом завжди бути, аніж мирським щастям збагатитися і від Бога тут, у світі, і по смерті вічно відлучитися», «Боже благословення, яке оживляє», «Не кажу тобі, щоб не мав нічого житейського. Май, але від благословення Божого, як Авраам», «благословення Боже, котре сходить від Бога на достойних» [44].

СТОСУНКИ З БОГОМ: МОЛИТОВНА ЛЕКСИКА

МОЛИТВИ:

▪ «Йому слава вовіки віків, амінь, Йому ж вас і доручаю», «Господь посприяє дати й поможе. Амінь», «сподіваюсь на милість Божу, Бог погляне на нас знову милосердним оком і підійме наше благочестя і всіх, хто в Ньому благочесно живе, спасе і сподобить бути наслідниками Царства Небесного, чого нам усім дістати дай Господи! Амінь», «хай би порятував Син Бога живого, який прийшов у світ спасти грішників. Амінь» [44];

▪ Господу Богові єдиному поклонюся і Йому Самому служитиму», «в простоті та істині простуйте і з Христом та правдою навіки царюватимете, що вам дістати, господи сподоби! Амінь», «Ви ж, улюблені,.. роде вибраний, народе святий, царське свячення, люди оновлення, котрі вчите себе святою своєю вірою, Духом Святим і молитесь, самі себе в любові Божій тримайте,

чекаючи милості господа нашого Ісуса Христа на вічне життя, її б нам усім дістати в самому тому Ісусі Христі, господі нашому, з ним же Отцю слава, честь, і держава, й поклоніння зі Святим Духом нині, завжди і навіки. Амінь» [44];

- «Бог світу хай вам посприяє і pomoже. Амінь», «Всевишній, почувй», «Христе-царю, порятуй і приведи на покаєння. Амінь», «від Іоанна: «Отче, заховай в ім'я Своє їх, яких дав ти мені, щоб, як ми, єдині були», «хай вас збереже Христос благословенною простотою. Амінь», «Господи, благослови!» [44].

ВИСЛОВИ ПРО МОЛИТВУ:

- смиритися у нужді, «Бог же милостивий, моління вашого не відкине», «Коли закінчили молитися, з небес почувся такий голос: «Радуйтеся і веселіться, бо є на небесах велика ваша мзда і станеться, як помолитися!», «він радий, бо вільно може Богові молитися» [44].

ЗАКЛИК ДО СПІЛКУВАННЯ З БОГОМ:

- «покаймося у своїх гріхах», «Покайтесь отожд, усі жителі тієї землі! Покайтесь, щоб нагло від скорого божого гніву не загинули подвійною смертю: і вічною, й дочасною», «Покайтесь отожд, бога ради, покайтесь, доки на покаєння маєте ще час: після смерті того учинити не зможете», «а коли вміру покласти тягар, тоді легко можна пливти, тобто молитися і читати без заботи сну, «заступати перед Богом» [44].

ІНШЕ

КНИЖНІ ВИСЛОВИ:

- почерпнути духа, неправдиво ходити, пізнавати муки, путь спасенний, істинний розум, впадати в безвір'я, дух благочестя, оголяти світлом правди, тіснота істинного життя, шукати чистого життя [44];

- взяти жереб проповіді, віра над гріхом, будьте єдині у вірі, духовні речі, духовний стан, похвала янгольських вуст, грішити словом, мати пильнування, беггати силу імені, тримати розум у мовчанні, таїнство життя, зловити тими словами [44];

▪ слід християнського життя, управляти думку, служити життям своїм, лежати на святих місцях, фундатор благочестя, пристати до зору очей, вигнати з пам'яті, повертатися з любов'ю, наїстися мирського щастя, стратити християнство, хрестоносне і скорботне життя [44].

Як ми бачимо з класифікації, лексика Іоанна різноманітна: вона торкається і молитовного жанру, і рясніє біблійними висловами; іменами, персоналіями. Але основне – її глибина: не те, як вона проявлена, а те, що вона містить під собою. Те, що воан вміщує у собі – який контекст, який посил. Вона несе у собі Бога, а Той вже – надихає Вишенського на думки та вислови.

ВИСНОВКИ

Отже, ми проаналізували сутність понять «полеміка» та «полемічний дискурс», з'ясували екстра- та інтралінгвальні чинники формування ідіостилю митця; виконали асоціативне гноно стосовно такої яскравої особистості, як І. Вишенський; детально вивчили погляди І. Франка та інших дослідників на творчість Іоанна Вишенського; розробили класифікацію лексичних засобів виразності автора-полеміста; визначили роль мовотворчості Івана з Вишні у формуванні української літературної мови.

Така вельми парадоксальна постать, як Іван Вишенський, була реконструйована та переосмислена в рамках нового бачення. Інтерпретуючи його стилістичні формули, була проведена робота зі збору інформації, а саме – цитатного характеру, з його «Книжки». Грушевський називав автора полеміки «фанатичним», а «« силовому полі його дуалізму поняття авторитету остаточно проектує тонкий обрис присутності, а частіше — відсутності Вишенського як письменника»: Вишенський наче проповідує Бога живого, повністю позбуваючись власної особистості – її особливостей.

Полеміст мав широкі кола впливу та знайомств, його оточувала релігійна еліта того часу. Він був справді великою людиною, на котру звертали увагу, хоча і не уникав конфліктів, котрі Господь допомагав йому вдало вирішувати. За своє життя він втілював у реальність майже два десятки праць, та опублікований за життя був лише один твій. Тож, герой без імені та фамілії, невідомої однозначно дати народження та смерті, завоював довіру у його сучасників, хоча саме становлення його як потужного полеміста-письменника, а особливо – визнання, прийшло до нього після смерті, до прикладу в одній із площин: повне видання творів Івана Вишенського здійснив І. Єрмолін.

Іван Франко – глибокий дослідник життя та творчого доробку Івана Вишенського. Він провадив справді значну роботу на ниві текстів автора – і навіть сформулював гіпотези й здогадки, що несуть, на думку В. Щурата, дещо автобіографічний характер. Критики навіть пишуть про «друге народження», дане Іоаннові Франком.

Життя Іоанна характеризується стриманістю, послухом Господеві. Хоча його оточувала – як і кожного з нас – велика кількість злоби сьогодення, він залишився вірним Творцеві, ходячи з Ним, як Енох: стійко та самовіданно. Іоанн вмщував у своєму письмі нотки конфесійного стилю, котрий переважно використовується у служінні, а також – у проповіді Євангелії, так і у простому спілкуванні між людьми, сповнених Духом. Він провадив та форсував його при написанні, надихаючись Святим Письмом, цитати котрого рясніють в його роботах.

Отже, така вельми парадоксальна постать, як Іван Вишенський, була реконструйована та переосмислена в рамках нового бачення. Інтерпретуючи його стилістичні формули, ми провели роботу зі збору інформації, а саме – цитатного характеру, з його «Книжки». Лексику, використану в творах мислителя, було скласифіковано за певними критеріями:

ЗА МЕТОЮ ЗВЕРТАННЯ. ЗАСТЕРЕЖЕННЯ: «хто знищить одну із заповідей або спокусить одного з малих знищеними заповідями, ліпше йому жорновий камінь на шию накласти, втопитися й загинути самому в морі, аніж би когось із малих мав би спокусити»; «залишили Господа і розгнівили святий Ізраїль, поверніться назад». **НАКАЗОВОГО ТОНУ:** «у простоті серця Бога хваліте»; «а Богові – дякуйте». **ПОВЧАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ:** «будьте ж мудрі, як змії»; «ваше слово хай буде: «так, так» і «ні, ні». А що більше над це, то те від лукавого». **ДЛЯ НАТХНЕННЯ:** «для мого спасіння й вашого, про яке, знає Бог, я турбуюся так само, як і про своє»; Господь-бо з нами. **ВИКРИВАЛЬНА ЛЕКСИКА:** «О, окаянна твоя розкіш! О, бідна ж твоя веселість!», «Хіба не вірите, що помрете?».

ЗА ТЕМАМИ. СПРАВА ЄВАНГЕЛІЄ (БЛАГОВІЩЕННЯ): «Писання всім у вуха внесіте», «спасатися для вічного життя». ЦЕРКОВНА ЛЕКСИКА: очищення церкви, фарисей. ВИСЛОВИ ПРО ЦЕРКВУ: «Христос їм каже: «І я кажу тобі, що ти скеля, і на скелі оцій побудую я церкву свою, і сили адові не переможуть її», «знаки, котрими пізнається Божа церква». ЦАРСТВО НЕБЕСНЕ: горній Єрусалим, Новий Ізраїль. БІБЛІЙНІ ПЕРСОНАЖІ: «хвалитесь, Павловим словом боронячись», «дотримуватися чотирьох євангелістів: Матвія, Марка, Луки та Іоанна». НАРОДИ ТА ЕТНОСИ БІБЛІЇ + ГРУПИ ЛЮДЕЙ: □ «як іудеї, намагаючись зганьбити Христа, але Христос Христом і Богом як раніше звався, так і тепер, а іудеї погибельними синами зуться і зватимуться», «греки, котрі в неволі перебувають». ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ, ЗГАДАНІ В БІБЛІЇ: Содом й Гомора, «а спасінням духовним ви далеко менші й гірші од. світських, і то так, як з Єрусалима до Рима». ПИСАННЯ / СЛОВО БОЖЕ: «просто, старанне читання,.. що приводить до Бога, творить простоту і смирення й підносить Святий Дух», «як у Слові моїм позостанетеся, тоді справді моїми учнями будете і пізнаєте правду, а правда вас вільними зробить». ГІПЕРПОСИЛАННЯ, АБО АЛЮЗІЇ, НА ПИСАННЯ: «вино у воду перетворилося»; «віруй» – посилення на «і спасешся ти». ЦИТУВАННЯ СЛОВА БОЖОГО: «Від плоду їхнього пізнаєте їх», «Давидів вислів: «Перетворіть себе і розумійте, що Я є Бог».

КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ БІБЛІЇ. ДІЄСЛОВА: шанувати, перемагати. ІМЕННИКИ: смерть, любов. ПРИКМЕТНИКИ: святий, вільний. **ЗА ВИБОРОМ: ЖИТТЯ ЧИ СМЕРТЬ, БЛАГОСЛОВЕННЯ ЧИ ПРОКЛЯТТЯ.** СМЕРТЬ, ПРОКЛЯТТЯ. СВІТ, ТІЛЕСНА ЛЮДИНА, ДИЯВОЛ: сини погібелі, лжепастирі. ДУХОВНА ЛЮДИНА: вівці добре чинять, «його невміле мовчання більше, аніж твоя вивчена філософія». **ГОСПОДЬ БОГ.** ДІЇ БОГА: «Сам на небеса відходить, а Духа Святого в урочий час посилає до апостолів», «бо Той дав певний знак, як своїх учнів упізнавати». ХАРАКТЕР БОГА: владика Христос, «Той, Хто нас вибавить, тільки до нього істиною від

усього серця припадимо». ВИСЛОВИ З ІМЕНЕМ БОГА: Христове пришествя; «одягнені в ім'я Його». БОЖЕ БЛАГОСЛОВЕННЯ: «Чи не ліпше від Божого благословення хоч і мало чого мати, але з Богом завжди бути, аніж мирським щастям збагатитися і від Бога тут, у світі, і по смерті вічно відлучитися», «благословення Боже, котре сходить від Бога на достойних».

СТОСУНКИ З БОГОМ: МОЛИТОВНА ЛЕКСИКА. МОЛИТВИ: «Йому слава вівіки віків, амінь, Йому ж вас і доручаю», «Господь посприє дати й поможе. Амінь». ВИСЛОВИ ПРО МОЛИТВУ: «Бог же милостивий, моління вашого не відкине», «Коли закінчили молитися, з Небес почувся такий голос: «Радуйтеся і веселіться, бо є на Небесах велика ваша мзда і станеться, як помолилися!». ЗАКЛИК ДО СПІЛКУВАННЯ З БОГОМ: «покаймося у своїх гріхах», «Покайтесь отожд, усі жителі тієї землі! Покайтесь, щоб нагло від скорого божого гніву не загинули подвійною смертю: і вічною, й дочасною». **ІНШЕ.** КНИЖНІ ВИСЛОВИ: взяти жереб проповіді, віра над гріхом.

Стиль у Іоанна насичений та сповнений соковитості: особливо, що стосується прийомів художності творця. Порівняння, епітети, парабола, викривальна лексика та сатира – усе це і ще багато чого іншого – знаходить відображення у рукописах автора. Його творча практика наповнена запозиченнями, не є виключенням і жевріння грецизмів у його працях. Лексика Іоанна різноманітна: вона торкається і молитовного жанру, представлена біблійними висловами; іменами, персоналіями. Але основне – її глибина: не те, як вона проявлена, а те, що вона містить під собою, її контекст, посил. Вона несе у собі Бога, а Той вже – надихає Вишенського на думки та вислови. Нам би і надалі хотілось досліджувати біблійні структури у творах поетів, лінгвістів, дидактів та творців слова: як сучасних, так і епохальних облич минулих століть.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. 7 символів. URL: <http://osbm-hoshiv.in.ua/?p=5323> (дата звернення: 24.12.2021).
2. Аскет – це добровільний чи вимушений відлюдник? URL: <http://surl.li/ayfia> (дата звернення: 24.12.2021).
3. Біблійний погляд. Духовні бесіди: Стриманість. URL: <http://www.god.in.ua/?p=21904> (дата звернення: 24.12.2021).
4. Біблія в пер. Івана Огієнка. URL: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/> (дата звернення: 24.12.2021).
5. Біблія: Роздуми над Словом Божим. URL: <http://www.god.in.ua/?p=9490> (дата звернення: 24.12.2021).
6. Білоус П. Іван Вишенський: проблема символічної біографії . Волинь філологічна: текст і контекст. 2015. Вип. 19. С. 12-30.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000, уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
8. Вікіпедія : Аскетизм. URL: <http://surl.li/ayfhy> (дата звернення: 24.12.2021).
9. Вікіпедія : Афон. URL: <http://surl.li/ayfmz> (дата звернення: 24.12.2021).
10. Вікіпедія : Іван Вишенський. URL: <http://surl.li/ayfhi> (дата звернення: 24.12.2021).
11. Вікіпедія : Іван Вишенський (поема). URL: <http://surl.li/ayfic> (дата звернення: 24.12.2021).
12. Вікіпедія : Конфесійний стиль мовлення. URL: <http://surl.li/ayfji> (дата звернення: 24.12.2021).
13. Вікіпедія : Полемічна література. URL: <http://surl.li/ayfku> (дата звернення: 24.12.2021).
14. Вікіпедія : Пустельник. URL: <http://surl.li/ayfht> (дата звернення: 24.12.2021).

15. Вікіпедія : Стриманість. URL: <http://surl.li/ayfhm> (дата звернення: 24.12.2021).

16. Вікіпедія : Сувої Мертвого моря. URL: <http://surl.li/ayfig> (дата звернення: 24.12.2021).

17. Відділ наукової інформації та бібліографії : Цього року виповнюється 465 років від дня народження І. Вишенського (бл. 1550—1621). URL: <http://secinfchounbk.blogspot.com/2015/03/465-15501621.html?m=1> (дата звернення: 24.11.2021)

18. Гайдай Л. Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях. Луцьк, 2000.

19. Довкілля в словах-символах. URL: <http://surl.li/ayfit> (дата звернення: 24.12.2021).

20. Єрьомін І. Іван Вишенський та його громадсько-літературна діяльність. Матеріали для вивчення історії української літератури: у 5 т. Т. 1. Київ: 1959. С. 3–39.

21. Зема В. Вишенський Іван. Енциклопедія історії України: Т. 1 / редкол.: В. А. Смолій [голова] та ін. Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2003. 688 с.

22. Іван Вишенський. URL: <https://balachky.org/people/ivan-vishenskiy-kasovski> (дата звернення: 24.12.2021)

23. Іван Вишенський – Вікіцитати. URL: <http://surl.li/ayfgy> (дата звернення: 24.12.2021)

24. Іван Вишенський. Книжка. URL: http://litopys.org.ua/old14_16/old14_19.htm (дата звернення: 24.12.2021).

25. Іван Вишенський. Твори. Переклад з книжної української мови Валерія Шевчука. Київ: Дніпро, 1986.

26. «Іван Вишенський» Франко : аналіз. URL: <https://dovidka.biz.ua/ivan-vishenskiy-franko-analiz> (дата звернення: 24.12.2021).

27. Історія 47 : Єгова зміцнює Іллю. URL: <http://surl.li/ayfid> (дата звернен Кримський А. Иоанн Вышенский, его жизнь и сочинения. Кримський А. Твори: у 5 т. Т. 2. Київ: 1972. ня: 24.12.2021).

28. Кралюк П. Міфи про Івана Вишенського / Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.ua/mifi-pro-ivana-vishenskogo_n84335 (дата звернення: 24.11.2021)

29. Культурна асоціація : Гора. URL: <http://surl.li/ayfiu> (дата звернення: 24.12.2021).

30. Літературне місто : Конфесійний стиль мови і мовлення. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=5466> (дата звернення: 24.12.2021).

31. Мицик Ю. Манявський скит. Енциклопедія історії України: у 10 т. Т. 6. / редкол.: В. А. Смолій [голова] та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2009. 784 с.

32. Мілеант О. Подія Воскресіння. URL: <https://www.progolovne.in.ua/?p=15684> (дата звернення: 24.12.2021).

33. Мудрак М. Стилiстичнi особливостi полемiчної прози Iвана Вишенського. Матерiали V Всеукраїнської науково-практичної конференції студентiв, аспiрантiв i молодих учених «Мовний простiр слов'янського свiту». К., 2019. С.28-30.

34. На Афоні віднайшли печеру, у якій міг жити і молитися український подвижник Іван Вишенський. URL: <http://surl.li/ayfib> (дата звернення: 24.12.2021).

35. Найсвятiша святиня : Що символiзує Сiон? URL: <http://surl.li/ayfis> (дата звернення: 24.12.2021).

36. Небо В7. Гора. URL: <https://dyvensvit.org/multimedia/audio/1017795> (дата звернення: 24.12.2021).

37. Обревко О. Характернi вiдмiнностi давньоєврейського i грецького мислення <https://boruh.info/khristianstvo/issledovaniya/1027-kharakterni-vidminnosti-davnoevrejskogo-i-gretskogo-mislennya> (дата звернення: 24.12.2021).

38. Огієнко І. Історія української літературної мови. Київ: Наша культура і наука, 2004. 434 с.
39. Павленко Г. Засоби переконання в посланнях Івана Вишенського. Слово. Символ. Ритуал. Збірник на пошану архієпископа Ігоря Ісіченка. Харків, 2016. С. 123-131.
40. Плющ П.П. Історія української літературної мови. К.: Вища школа, 1971.
41. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. Київ: АртЕк, 2002. 423 с.
42. Словник української мови: в 11 томах. Том 1, 1970. Стор. 67.
43. Словник української мови: в 11 томах. Том 6, 1975. С. 736.
44. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 1. С. 67.
45. Стилiстична диференцiацiя української мови : Конфесiйний стиль. URL: <http://surl.li/ayfjl> (дата звернення: 24.12.2021).
46. Українська мова: Енциклопедія. Київ: „Українська енциклопедія”, 2000. 750 с.
47. Універсальний словник-енциклопедія : 4-те видання, виправлене і доповнене. Львів: ТЕКА, 2006.
48. Франко І. Зібрання творів у 50-и томах. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 30. С. 7-211.
49. Характеристика образу І. Вишенського у творі І. Франка "Іван Вишенський". URL: <https://www.i-znatok.ru/7751131> (дата звернення: 24.12.2021).
50. Чижевський Д. Історія української літератури [текст]: монографія. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2003. 563 с.
51. Шолом Ф. Иван Вишенский и Максим Грек [Из истории русско-украинских литературных связей XVI– XVII вв.]. Славянская филология. Вып. 3. Москва, 1958. С. 294–315.

ДОДАТКИ

Додаток А. Біблійний словник, укладений на основі Універсального словника-енциклопедії

Августин Аврелій (354-430) – христ. теолог, філософ, один з Отців церкви. Твори: "Сповідь", "Про Град Божій".

Авраам (євр. батько багатьох) – (бібл.) патріарх, шанований в іудаїзмі, християнстві та ісламі (Ібрахим). Вважається праотцем євреїв (через Ісаака), та арабів (через Ісмаїла).

Агнець – то переможна жертва (у Старому Завіті ягня – найчастіше згадувана жертвна тварина. Символ невинності і безпомічності.).

Агнець Божий. Ісус – Агнець Божий, що бере геть гріх світу.

Адам (євр. червона земля) – згідно з Біблією, перша людина, створена Богом.

Алілуя (євр. хвалить Господа) – хвалебний прислів в іуд. та христ. богослужінні.

Амінь – нехай так буде (на правду).

Антихрист (грецьк) – (христ.) назва всіх супротивників Христа і християнства, а особливо того з них, хто має панувати на Землі перед кінцем світу і буде переможений Христом.

Ангели (євр. посланці, грецьк. вісники) – (іуд., христ., ісл.) безтілесні істоти, посередники між Богом та людьми. Виділяють 9 ангельських чинів або ступенів, відповідно до місця, яке вони займають в оточенні Бога.

Апостоли (грецьк. посол) – (христ.) перші проповідники Євангелія, вузьке значення – 12 найближчих учнів Христа.

Благодать – (христ.) дар Бога людині, що проявляє себе, перш за все, в можливості спасіння.

Благочестя – втілення в житті людини вимог віри, дотримання заповідей певного віровчення.

Блаженство – (христ.) найвище щастя, яке людина здатна досягти у раю.

Богослов'я (теологія) – систематичне викладення і тлумачення релігійного вчення, а також повна сукупність дисциплін, які визначають своїм предметом Бога, або релігію.

Богослужіння – складовий елемент релігійного культу, сукупність священних діянь, звернених до Бога або божеств і регламентованих канонами певної релігії або конфесії.

Вівтар – жертовник, (христ.) стіл для приготування жертви та частина храму, де він знаходиться.

Визволення – основна тема новозавітної проповіді: відкуплення і спасіння.

Воскресіння – 1) В. Ісуса Христа – центральна подія Євангелій (див. Пасха); 2) В. мертвих – подія, пов'язана з кінцем цього світу.

Галати – мешканці малоазійської провінції або краю Галатії, де св. Павло проповідував.

Голгофа (арам. череп) – пагорб поблизу Єрусалима, місце прилюдних страт і розп'яття Ісуса Христа.

Гомілетика – богословська дисципліна, що викладає мистецтво проповіді та церковного красномовства.

Гріх – порушення заповідей, або інших релігійних законів.

Давид – бібл. цар (в 1055-1015 рр. до н.е.), батько Соломона, автор псалмів.

Десятина – церковний податок у розмірі десятої частини від усіх доходів на користь храму та духовенства.

Десять заповідей, Декалог – (бібл.) заповіді дані Богом Мойсею на горі Синай, релігійно-моральний кодекс, що лежить в основі іудаїзму та християнства.

Діяння Апостолів – друга частина твору Луки, яка з Євангелієм за Лукою становить цілісність, веде далі оповідь як Євангеліє пішло з Єрусалиму по всій Юдеї і Самарії аж до краю землі.

Еклезіаст – назва однієї з книг Старого Завіту, приписується царю Соломону.

Есхатологія (грецьк.) – релігійне вчення про кінечність теперішнього світу.

Ефесяни – Ефес був найважливішим містом Малої Азії.

Євангелісти – автори канонічних Євангелій: Матвій, Марк, Лука та Іоанн.

Завіт – (бібл.) сакральний союз Бога з народом або людством.

Канон (грецьк. палиця, переносно правило) – 1) (христ.) церковне правило; 2) затвержене церквою зібрання священних книг

Кінець світу – майбутня подія, що згідно з віровченнями багатьох релігій та конфесій має стати завершенням цього і початком нового етапу існування людства.

Ковчез завіту – окута золотом дерев'яну скриню, в середині якої зберігалися скрижалі з десятьма заповідями, жезл Аарона та посуд з манною; його було знищено під час руйнування Єрусалимського храму.

Конфесія (від лат. визнання, сповідь) – релігійний напрямок певного віросповідання, який має свою догматику, культ та організаційну структуру.

Лютер Мартін (1483-1546) – діяч нім. Реформації, засновник лютеранства та один з ідеологів протестантизму.

Мараната – арамейський вислів, що означає «Господь наш іде» або: «Господи наш прийди».

Нагорна проповідь – проповідь Ісуса Христа, передана в Євангеліях (Мв. 5-7, Лк. 6). Основний зміст Н.п. – це викладений у формі заповідей, блаженства новозавітний закон.

Новий завіт – друга частина Біблії, складається з 4-х "Євангелій", "Діянь апостолів", "Послань апостолів"(22 книги) та "Одкровення. Іоанна Богослова" ("Апокаліпсис"). Упорядкований в IV ст.

Пастор (лат.) – (прот.) наставник, служитель церкви.

Петро (1 ст. н.е.) – власне ім'я – Симон. Один з найближчих учнів Христа. Вважається разом з Павлом першOVERХОВНИМ апостолом. Був першим римським єпископом, розп'ятий в 67 р. за наказом Нерона.

Піст – вид подвижництва, що полягає в посиленні боротьби з пристрастями. П. передбачає обмеження на певний час різних світських задовольень, в тому числі відмову від вживання певних видів їжі. Практика П. існує в різних релігіях.

Проповідь – початково: промова священнослужителя в храмі під час богослужіння. Більш широко – промова релігійно-настановчого змісту.

Пророк – (іуд., христ., ісл.) особа, покликана Богом донести до людей Його волю.

Святість – (христ., ісл.) вільність від влади гріха і позначеність божественною благодаттю.

Скрижалі – (бібл.) кам'яні плити, на яких було вибито заповіді, отримані Мойсеєм від Бога на горі Синай.

Фарисеї (євр. ті, що відділилися) – секта в іудаїзмі (II ст. до н.е. – II ст. н.е.), представники якої наполягали на суворому дотриманні релігійних норм, виступали проти впливу еллінізму. Згідно з Євангеліями, Ф. відрізнялись удаваним благочестям.

Херувими – один з чинів ангелів.

Хрещення – таїнство в християнстві, означає вступ до церкви і залишення гріхів.

Царство Небесне – обіцяна для праведників посмертна винагорода.

Додаток Б. Словник літературних термінів, укладений за матеріалами Великого тлумачного словника української мови

1. ГРЕЦИЗМ – Слово або зворот, запозичений з грецької мови.
2. ЕПІСТОЛА – 1) Жанр літератури XVIII — початку XIX ст. — послання у формі листа; 2) Лист.
3. ИНВЕКТИКА (від лат. *investiva*), у свою чергу походить від (лат. *Inveho* — накидаюся, нападаю) — форма літературного твору, одна з форм памфлета, що висміює або гостро критикує реальну чи уявну особу або групу.
4. ЛАТИНІЗМ (від лат. *Latinus* — латинський, римський) – Слово або зворот, запозичений з латинської мови.
5. ЛЕКСИКА (від дав.-гр. τὸ λεξικόν) — сукупність слів якоїсь мови чи діалекту та словниковий склад мови письменника чи художнього твору) – 1) Сукупність слів певної мови, її окремих сфер чи діалектів; 2) Словниковий склад твору або творів якого-небудь письменника.
6. ЛІТЕРАТУРА (від лат. *litterae* — буква, літера) – 1) Літературна діяльність, процес творення художніх творів за допомогою слова; 2) Друковані твори; книжки.
7. ПОЛЕМІКА (грец. *πολεμικά* від *πολέμιον*, «ворожнеча») – Суперечка в пресі, на зборах, диспуті тощо при обговоренні яких-небудь наукових, політичних, літературних і т. ін. питань.
8. ПОЛЕМІСТ – Той, хто вправно володіє мистецтвом полеміки або любить полемізувати.
9. ПОЛЕМІЧНИЙ – 1) Прикм. до полеміка; 2) Стос. до полеміки; 3) Який містить у собі полеміку.
10. ПОСЛАННЯ – 1) Письмове звертання до кого-небудь; 2) Літературний твір, що має форму такого звертання.